

Balogh Margit

A pályakezdés

Pehm József életútja a diákévektől az apátplébánosi kinevezésig

Gimnáziumi tanulmányok

A kiskamasz Pehm József alighanem 1903-ban indult először nagyobb útra szülőfalujából, amikor beiratkozott a vasi megyeszékhely neves oktatási-nevelési intézményébe, a premontrei rend Szombathelyi Kir. Kath. Főgimnáziumába. A falu por- és sártengeréhez szokott fiút lenyűgözte a negyvenezer lakosú iskolaváros: a kövezett utak, a terek, a parkok, az öreg templomok, a márvány székesegyház, s szinte restelkedett, ha a mindszeinti vert falú elemi iskoláját összehasonlítta a palotának is beillő, hatalmas, világos, tiszta gimnáziummal. Itteni élményei döntően befolyásolják egész szellemi világát, sorsát és pályáját.

A bevett szokásnak megfelelően szállást és kosztot egy szombathelyi családnál kapott. Az első osztályt még nyolcvanán kezdték, de kilencen már év közben kimaradtak. A gimnázium katolikus szellemű ugyan, de nem mondható dogmatikusnak vagy túlságosan konzervatívnak. A felekezeti nyitottságot igazolja, hogy a 71 diákból 47 katolikus, 15 zsidó, 6 evangélikus, 3 református vallású volt. A nemzetiségi hovatartozást tekintve erősen a magyarok javára billent a mérleg: 65 magyar, 5 német, 1 horvát gyermek járt az osztályba. Az osztálytársak többsége tisztviselő, értelmiségi, iparos vagy kereskedő szülőkkel dicsekedhetett, s nem a lenézett földműves származással: az iskola statisztikája szerint 20 tisztviselő, 15 orvos, ügyvéd, mérnök, 11 kereskedő, 10 kisiparos, 4 őstermelő és 11 egyéb foglalkozású szülő gyermeke fejezte be az első osztályt.¹ Az egytanítós, osztatlan falusi népiskola után nem lehetett könnyű beilleszkedni a gimnáziumi

életbe, leküzdeni a kisebbségi érzést és a városi élet pallérozottságának hiányát. Nem volt egyszerű elérni a megfelelő tanulmányi eredményt sem. Emlékirataiban őszintén bevallja, hogy több év eltelt, mire behozta hátrányát a jobban felkészült városi fiúkhoz képest.

A diák Pehm József érdemjegyei nem kiemelkedő tehetséget, inkább szorgalmat és szívósságot igazolnak. A négy osztályzatból álló skálán – 1=jeles, 2=jó, 3=elégséges, 4=elégtelen – az alsó osztályokban még sok az elégséges (az első osztály végén hat, a harmadikban három), amivel a középmezőnyben végzett, és ez a tandíj elengedéséhez kevés volt. Ötödikben már csak görög nyelvből, számtanból és tornából kapott hármast, a hatodikban aztán a tíz tantárgyból négyre jelest és hatra jó érdemjegyet kapott, nyolcadikra a jelesek számát ötre növelte, míg hat tantárgyból jóra értékelték, tehát egyenletesen javult az „erős jó”-ig. Magyarból (az ötödiket és nyolcadikat kivéve) és történelemből már a második osztálytól jeles osztályzatot kapott. Amivel nem volt egyáltalán gondja, az a magaviselet.² A gimnázium szigorúsága találkozott a Pehm fiú belső igényével a fegyelmezettség, a kitartás, a rend iránt. Akaratereje megedződött, s az eredmény nem maradt el. Hatodikos korában az iskola igazgatósága neki és Horváth Lajosnak ítélte a 100-100 koronával járó Okolicsányi-díjat. Ezt olyan tanulók kaphatták meg, „kik példás magaviseletűek s tanulmány tekintetében is dicséretet érdemelnek”.³ Majd a hetedik osztály végén harmadmagával a gimnázium egyik legnagyobb kikitüntetésében, egy arany pénzjutalomban részesült. Ekkor már az osztály legjobbjai közé tartozott.⁴ Egy

¹ EDELMANN 1904, 151.

² KUNTÁR 1992, 16. (A szerző adatait a gimnáziumi értesítők alapján néhol pontosítottuk.) – Évtizedekkel később az államvédelmet is érdekelte Mindszenty József tanulmányi előmenetele: adataik szerint az évi hét osztályozott tantárgyból legfeljebb háromra kapott jelest. 1911-ben szépírásból, magaviseletből és vallásból jeles, magyarból, latinból, földrajzból, természetrajzból és mennyiségtanból jó osztályzattal zárt. (ABTL 3.1.8. Sz–222. 4. fol.)

³ KÁRPÁTI 1909, 77.

⁴ KÁRPÁTI 1910, 68. és 82.

év múlva a végzős diákok nevében ő búcsúzott az iskolától.

A fogalmazási készség, a rendszerező gondolkodás fejlesztése érdekében – mint minden diáknak – gyakran kellett kisebb műelemzéseket írnia. Érdeklődésére aligha következtethetünk a kötelező iskolai penzumok témái alapján, de a dolgozatok külleme, felépítése és tartalma igényességről, szorgalomról árulkodik.⁵ A gimnáziumban nemcsak a kötelező anyagot tanulta, de azon kívül is sokat olvasott. A történelem iránt édesapja már felkeltette érdeklődését, mélyebb tudást viszont itt kapott. Ennek később jó hasznát vette: kevés főpap volt, aki hozzá hasonló változatossággal nyúlt vissza múltunk évszázadaihoz egy-egy szemléltető példázatért. Cselekvően vett részt az iskola közéletében is. A hitbuzgalmi Mária kongregáció szorgos tagja, hetedik osztályos korában „consultora” (tanácsosa), utolsó gimnáziumi tanévében ő lett a kongregáció prefektusa, vagyis diákelnöke. Hetedikesként az önkéntes iskolai önképzőkör alkonyvtárosa, végzősként pedig könyvtárosa is volt.

Az irodalmi önképzőkör minden tanévben pályázatot hirdetett, az elfogadott munkákat 1856-tól *Bimbófüzér* címen rendszeresen beköltették. Pehm József nyolcadik osztályos tanuló nevével az 1910–11. tanévről összeállított kötetben többször is találkozni: öt alkotást bíralt, három értekezést és egy szépirodalmi művet pedig maga alkotott. Értekezései közül az egyiknek a címe *Faji vonások a Rákóczi kor költészetében* volt.⁶ A cím ne tévesszen meg senkit, semmi köze nincs a fajelmélethez, a szó jelentése az akkori szóhasználatban: „nép, nemzet”. A tanulmány nem más, mint egy fiatalember hazafias, lelkes írása annak kapcsán, hogy 1906-ban hazaszállították és Kassán újratemették II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem, a magyar függetlenségi küzdelmek hőséneke hamvait. A diák formálódó világképében a labanc „lompos”, a kuruc „oroszlán” jelzőt érdemelt. A Habsburgok „alkotmányunkat akarták elrabolni, de a nemzet végre megemberelte magát” és „megindította a legszebb, a legeszebb szabadságharcot, a Rákóczi-felkelést”. Felmagasztosul a magyarok vallás- és hazaszeretete; az idegen és telhetetlen Habsburgok által kiátkozott

Rákóczi méltán tért haza, hogy szelleme tovább éljen a nemzet szívében. A bíráló dicsérettel fogadta el a nagy átéléssel megalkotott munkát. Másik írása – *Mária-Kongregáció az ifjúság életében* – már nem kapott ilyen osztatlan elismerést, mivel a címben megjelölt témára nem megfelelően, hézagosan válaszolt.

Pehm gimnáziumi írásait *Az alkohol barátai* címmel írt, örökzöld témájú két vidám tanmese zárja. Az egyik a részeges kántorról szól, aki mohóságában a borral együtt felhőrpinti az italba fulladt egeret is. Ezután úgy megundorodik az italtól, hogy haláláig csak vizet iszik. A másik fogalmazás három cimbora története, akik a karácsonyi éjféli mise helyett inkább italoznak, és hazafelé imbolyogván a patakba esnek, majd szárítkozás közben a forró kályhán megperzselődnek. Szégyenükön csúfolódott a falu összes fehérsége.⁷ A témaválasztásban bizonyára közrejátszott az is, hogy a századforduló éveiben bontakozott ki a katolikus antialkoholista mozgalom, amely kiterjedt propagandatevékenységet folytatott.⁸ Pehm irodalmi próbálkozásai mindenesetre kimondottan eredetiek.

A gimnázium nyolc éve alatt a 71 osztálytárs több mint fele lemorzsolódott, míg néhányan másik iskolából újonnan csatlakoztak. Másodikban 52, negyedikben 44, ötödikben 35, hatodikban 29, hetedikben 28, nyolcadikban – egy új tanulóval gyarapodva – ismét 29 volt az osztálylétszám. A végzős osztályban a református és evangélikus diáktársak száma 1-1 főre csökkent, míg az izraelita vallásúak hatan maradtak. A szülők foglalkozás szerinti besorolása is átrendeződött: a föld megműveléséből élők között egy nagybirtokos mellett négy kisbirtokos volt, Pehm József szülei az utóbbiba soroltattak, de igazából ő maradt egyedül a földművelők gyermekei közül. Az 1910–11-es tanév végén érettségiző, magántanulókkal együtt 31 fő diákból jelesen 7, jól 12, egyszerűen 8 felelt meg, kettőt javítóvizsgára, újabb kettőt ismétlő vizsgára utasítottak.⁹ Pehm József fizikából jóra, a többi tárgyból jelesre érettségizett. A „hogyan tovább?” kérdésre nem volt nehéz válaszolnia: szülei elvárásainak megfelelően, de olvasmányainak, tanulmányainak is köszönhetően, egyre inkább vonzódott a mélyebb hitélet és a papi

⁵ EPL Processus V–700/30. 173–227. fol. Eredeti, autográf. Másolatban: ÁBTL 3.1.9. V–700/30. Az 1908-ban és 1909-ben írt gimnáziumi értekezések témái: *A költészet mint egyik legnemesebb művészet; A népdal és műdal egyező és eltérő sajátosságai; Zrínyi és Tasso; Zsán futása főbb alakjai; Az eposz és regény eltérő epikus sajátosságai bemutatása a Rajongókon és a Buda halálán; Az irányregény és a Falu jegyzője; A gyermekeinek örülő és a gyermeke miatt kesergő anyja; Mit tehetne arisztokráciánk a magyar föld érdekében?*

⁶ Csornai Premontrei Prépostság Szombathelyi Rendház Könyvtára, *Bimbófüzér 1910–11.*

⁷ SzEK, ös. XXVIII/alsó I. 6. mű. Pehm József VIII. oszt. tanuló: *Az alkohol barátai. 1. A kántor szerencsétlensége; 2. Az alkohol hatása c.* írásai. Kézirat. Ugyanez bekötve: Csornai Premontrei Prépostság Szombathelyi Rendház Könyvtára, *Bimbófüzér, 1910–11.*

⁸ KLESTENITZ, megjelenés alatt.

⁹ KÁRPÁTI 1911, 75.

hivatás iránt, de nem akart szerzetes lenni, inkább a gyakorlati pasztoráció érdekelte. Papként gyermekkori vágyát sem kell feladnia, hogy író legyen, hiszen szentbeszédet tartani bármelyik pap tud, de csiszolt, szépirodalmi igényűt már kevesebben. Ezért érettségi után – másik négy osztálytársával egyetemben – felvételét kérte a szombathelyi egyházmegyébe.

Reverendában

Az immáron „érett” ifjú 1911 őszén kezdte meg teológiai tanulmányait a szombathelyi szemináriumban. A teológián jól haladt, a legtöbb jegye „emmens” volt.¹⁰ Pehmet tanárai, elöljárói szerették, és elmélyítették benne a papi hivatás iránti elkötelezettségét: nincs nagyobb boldogság, mint a népnek magyarázni az isteni törvényeket, az erényeket, az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit, és kiszolgáltatni a szentségeket. És megvédeni őket a bűnöktől! A tanárok – magától értetődően – mély monarchia- és királyhú szellemben tanítottak. Legnagyobb hatással Rogács Ferenc professzor, a későbbi pécsi püspök volt rá. A nagy tudású, modern, aszkétikus férfiú felismerte a fiatal teológus képességeit, és ambicionálta ezek kifejlését. Ugyancsak a szemináriumban kötött halálíg szóló barátságot a nála csak pár évvel idősebb teológiatanárával, a tudós Géfin Gyulával. „Mindig éreztem – írta neki évekkel később –, hogy akkoriban beteg lelkemhez Te voltál [a] legjobb. Nem mondtad: számárság ezen rágódni, magad vagy az oka. A munka ösztönét, amely bennem különben kicsi sohse volt, fokoztad. Kedves derűddel – leszállva mellém a katedráról – ott a kis földszinti kopott vendégszobában felélénkültem. Nehezen melegítettek engem az emberek, Te elérted. Utánad jött Geislinger, ő is. Ha ti ketten nem vagytok, már megölt volna a búskomorság, a helytelen irányom.”¹¹ A másik, jó szívvel emlegetett személy az a plébános, aki mellé Pehm káplánként kerül majd szentelése után. Az őszinte sorok felvillantják az őrlődő, tépelődő fiatalembert, aki még keresi helyét a világban.

A Szombathelyen látott papihivatás-minták egyes elemei visszaköszönnek majd saját életében. Például Gaál Sándor plébánosé, aki felállította az Egyházmegyei Nyomdát, elindította a *Szombathelyi Újságot*, megszervezte a Katolikus Kört és a Katolikus Legény-

egyletet, felépítette közösségi otthonaikat, és 1906-tól a Néppárt megyei elnöke egészen 1937-ben bekövetkezett haláláig. Karrierje figyelemreméltó hasonlóságot mutat a fiatal Pehmével. Igaz, Gaál épp politikai szerepvállalása miatt nem került a lehetséges püspökjelöltek közé 1911-ben, amikor István Vilmos püspök utódját keresték a szombathelyi egyházmegye élére. A szóbeszéd figyelmeztető lenyomatoként megmaradt a fiatal papnövendékben, ráadásul a kinevezett megyéspüspök, Mikes János gróf másfajta példát mutatott, nem vett részt politikai jellegű gyűléseken, sőt, igyekezett papjait visszafogni is ebben. A sajtót viszont láthatóan ő is fontosnak tekintette, a *Szombathelyi Újságot* ő fejlesztette napilappá.

A szorgalmas növendékre Mikes püspök hamarosan felfigyelt. Látta, hogy a Pehm-fiúban mekkora hévvel lobog a papi hivatás iránti tisztelet, s hogy mekkora felelősségtudattal ölti magára a Krisztus-szolgálat jelképét, a papi reverendát. Ezért az első tanév eltelte után Bécsbe, az 1623-ban alapított patinás papnevelő intézetbe, a Pázmáneumba akarta küldeni, hogy a császárváros egyetemének teológiai karán magasabb szinten folytassa tanulmányait. „Elvárom tőled, hogy a szeminárium szabályainak pontos megtartásával lelki életedet tovább fejleszted és a hittudományokban magadat mentől inkább kiképezni igyekszel” – írta neki a döntéséről értesítő levelében.¹² Pehm József azonban nem kívánt élni a felkínált lehetőséggel, így helyette Palkó János jutott ki Bécsbe (akiből idővel egyházmegyei főtanfelügyelő és kanonok lett). A fiatal papnövendéket több ok marasztalta. A hivatalos indoklás szerint „gyöngye egészségi állapotára tekintettel nem képes jelenleg szélesebb körű tanulmányok végzésére”.¹³ Valószínűbb, hogy kisebbségi érzése, amivel gimnáziumi éveiben végig küszködött, nem múlt el nyomtalanul, és Bécs hirtelen túl nagy kihívásnak tűnt. A külföldi helyszínnel járó újabb anyagi megterhelést sem várhatta el szüleitől, hisz már a szombathelyi tanítást is erejükön felüli áldozatot hoztak. Az utókor pedig – már némi mítoszteremtéssel – azt hozta magyarázatul, hogy karrier helyett falusi plébánosként a népet akarta szolgálni. Az elutasítás meglepte főpásztorát, neheztelt is érte, hiszen Bécsben tanulni a tehetségesek kiváltsága volt, s a papi „karrier” szempontjából nem csekély előnyt jelentett a külföldön megszerezhető nyelv- és világismeret.

¹⁰ MÉSZÁROS 1995, 323.; MÉSZÁROS 2000, 47.

¹¹ SzEL Géfin Gyula hagyatéka. Levelezések, VIII. Pehm József levele Géfin Gyulához. Zalaegerszeg, 1924. január 13. Szövegét közli DOBRI 1995, 276.

¹² SzEL AC 5305–07/1912. Mikes János püspök levele Pehm József papnövendékhez. Szombathely, 1912. szeptember 16.

¹³ SzEL AC 5305–07/1912. Drexler Antal pápai kamarás, bécsi papnevelőintézeti lelkiigazgató értesítése növendékcseréről. Szombathely, 1912. szeptember 28.

Pehm maradt tehát a szombathelyi szemináriumban, ahol 1861 óta működött a kispapok Szent Ágoston Egyesülete azzal a céllal, hogy a magyar nyelv és a hazafias érzés ápolása mellett szellemi municióval lássa el a papnövendékeket, fejlessze beszéd- és íráskészségüket. Az egyházirodalmi iskola pályázataira név nélkül beadott pályamunkákat a tanárok és növendékek vegyesen bírálták, majd az elfogadott írásokat évente bekötötték a *Munkálatok* című kötetbe. Pehm József az önképzőkori tevékenységet folytatva bekapcsolódott az éppen 50 éves fennállását ünneplő egyesület munkájába. Rögtön az első évben – 1911–12-ben – nyolc értekezését, egy fordítását, egy természetleírását és egy költeményét (!) találjuk a *Munkálatokban*. Értekezései szélesedő olvasottságról, újabb és újabb felfedezett életeszményekről árulkodnak. A feldolgozott témák dogmatikát, aszkézist, homiletikát, irodalomtörténetet, történelmet, szociális kérdéseket érintettek. Bíráloi szerint legjobban a legendás ír szabadsághósról, Daniel O’Connellről (1775–1847), a tehetsős ügyvéd-politikusról írt munkája sikerült: „*Habár a t. szerzőnek rendkívül olvashatatlan az írása, művét mégis élvezettel olvastuk. O. jellemét megszeretteti. Bemutatja őt mint szónokot, népvézért és államférfiút. [...] Követendő és követhető mintaképet állít elénk. Meglátszik a szerzőn, hogy behatóan tanulmányozta O. jellemét és működését s maga is fellelkesült O. követésére. [...] Elismeréssel és dicsérrettel adózunk a szerzőnek és kérjük, gazdagítsa Egyesületünket hasonló művekkel. [...] Továbbá arra kérjük, ne kövessen el bíráloi szeme világa ellen se merényletet. Írjon olvashatóbban*” – fejeződik be a bírálat.¹⁴ Való igaz, Pehm József jellegzetes szálkás betűivel nem egykönnyen birkózik meg az olvasó. A pályázat témaválasztása árulkodik az alig húszesztendős fiatal papnövendék szellemi vonzódásáról, példaképereséséről: a karizmatikus O’Connell napjainkig az ír nemzeti történelem kiemelkedő személyiségének számít, akit az ír alkotmányos nacionalizmus hőseként becsülnek, amelynek következtében a tömegek szemében ő lett az ír szabadság bálványa. Nevéhez fűződik az ír – igaz korlátozott – katolikus emancipáció kivívása. A cél érdekében sikerült szövetséget kötnie a katolikus középosztály és az agrárretek között, s bár az elért eredmények – parlamenti képviselő, közigazgatási, katonai és polgári tisztségek elérhetősége – elsősorban az előbbinek jelentettek

előnyt, de vitathatatlan erkölcsi győzelmet és vele tartást, önbecsülést hoztak a szegény agrárnépességnek is. O’Connell hatására az ír katolikus egyház először vállalt nyíltan politikai szerepet.

Pehm József az ír nép „felszabadítójáról” írt dolgozata mellett benyújtotta a németországi *Volksverein für das Katholische Deutschland* mintájára Magyarországon 1907-ben alakult Katolikus Népszövetségről írt költeményét is. Még nem ismerhette a csasztuskaműfaj fogalmát, mégis sikerült illet írnia. Az *Indulóra* ugyanis nem más, mint egy agitációs rigmus, kamaszos lelkesedés a kor hittagadó mozgalmi (liberalizmus, szabadkőművesség, szociáldemokrácia – a versbéli „hármass ellenfél”) ellenében, és a katolikus öntudat erősítésére alapított szövetség népszerűsítése.

Indulóra

*Magasan leng, büszkén lobog a jog, igazság zászlaja,
A Népszövetség most toboroz katonákat alája.
Az eskü halk, és mégis remeg az ellenfél serege,
Mert kiadtuk a jelszót: nem kell uralmuk, el vele.*

*Eddig a halk eskü még nem szólt a hármass ellenfélnek,
És mégis megfűjták a jerikói kürtöt, mert félnek.
Halljuk a csatazajt mindenütt; nos hát rajta ellenük,
Mutasd meg hát nagy Rákóczi népe, honodban nincs helyük.*

*A harcban ne csüggedj, remegjen, féljen az álnok ellen
Mert robog, jön már Kinizsi a rettegett hadsereggel.
Vérünket kiszívta az a rút, parazita söpredék,
De már befellegzett, mert él és virul a Népszövetség.¹⁵*

Ez volt Pehm József első és utolsó kísérlete a költészettel, mivel három bírájától oly lesújtó kritikát kapott, hogy többet nem próbálkozott: „Nincs benne semmi költőiség, hogy a verslábakat és a rímeteket ne is említsük. Ha jobb volna, kortesdálnak még jó volna, de így annak sem jó. Amint a vers mutatja, alig született a szerző költőnek. Van ugyan benne lelkesültség, ami talán még annyira-amennyire menti, de ezt a lelkesültséget prózában is ki lehet ám fejezni! Fogjon a szerző prózához, ott talán nagyobb sikert arat.” Közlésre csak abban a „boldog reményben” fogadták el szótöbbséggel, ha a szerző a „jövőben sem magának, sem nekünk nem kedveskedik ily versekkel”.¹⁶

¹⁴ SzEK Szent Ágoston Egyesület munkálatai 1911–1912. 34. pályamű – [Pehm József] O’Connell Dániel. Jellemzés – bírálat.

¹⁵ SzEK Szent Ágoston Egyesület munkálatai 1911–1912. 31. pályamű: „Indulóra” c. vers kézírata.

¹⁶ SzEK Szent Ágoston Egyesület munkálatai 1911–1912. 31. pályamű bírálat.

A fordítás sem volt Pehm erőssége, amint azt az *Aranyszájú Szent János magyarázatai Szent Péter apostol leveleihez* című pályázatának bírálói szövé is tették: „A fordított szöveg rövid, a fordítás nem mindenütt magyaros, vannak idegenszerű kifejezései és több helyen nem adta vissza hűen a szöveget. Az utolsó két oldal semmiféle összefüggésben nincs a fordítással, úgy látszik azért írta, hogy írjon valamit és ne legyen üres az a két oldal.”¹⁷ Ugyanakkor méltányolták ügyszeretetét és buzgalmát.

Pehm egy újabb értekezésének témája több mint meghökkentő: Paul Lafargue, a 73 éves korában öngyilkosságot elkövetett tehetős francia forradalmár, a marxizmus egyik első követőjének halála indította írásra. Mintha azt próbálná megmagyarázni, hogy miért nem a felforgatók váltják meg a világot. Első mondataival Pehm búcsúzik: „Gyász és könny illeti meg egy világmegváltót? Igen.” A forradalmár eszméit elutasítja, de a forradalmár embertípust megpróbálja megérteni. A gyermekkorban keresi Lafargue felnőttkori kisiklásának magyarázatát, amikor tündérek és boszorkák helyett proletárokról és gonosz tőkésekről meséltek neki. „Valami kimondhatatlan nagy eszmék szongtak hát agyában. Nem csoda. A Marx-dinasztiába tartozott. Várományos (nem akarom mondani, hogy trónörökös) volt abban a családban, amely annyit beszélt a nyomorgó világ megújulásáról. Ha kellett, mártírok lettek. Sőt a halálba mentek önmaguktól egy golyóval, zsineggel.”¹⁸ Pehm írása itt vált át cinikus és rideg bírálattá. Véleménye szerint a forradalmárok akkor bizonyítják, hogy szeretik a világot, amikor önmaguktól szabadítják meg azt. Csak önkezű halálukban következetesek, mert etika és vallás nélkül, hitetlenül élnek. A világ megváltását pedig már elvezte Krisztus a Golgotán.

Egy másik ifjúkori szöveg a mártíromsággal foglalkozik: *Miért és mi mellett bizonyító érv a vértanúság?* Az értékelés naiv szárnypróbálgatás a fiatal teológustól. Mondatait valószínűleg néhány kegyes könyv ihlette, mert visszhangzik belőlük a jámbor prédikációk mondanivalója. A tanár kérdése ezt a választ igényelte volna: a vértanúság a személyes hit legnagyobb bizonyítéka. Ám Pehm Józsefnek még nincs a feltett kérdésre világosan felépített válasza.

Másodéves papnövendékként *A világ ura és az utópiák* című írásáért kapott dicséretet. Előljáróban a bíráló urak szíves elnézését kérte merészségéért,

ugyanis forrásmunkák híján teljesen a maga feje után vágott bele dolgozatába. Az utópiarodalmat járta körbe az ókortól saját koráig bezárólag – bírálója szerint élvezetes stílusban, a napi eseményekre is reflektálva. Az ún. régi utópiákat Platonnal indítja és Mórus Tamással zárja, míg a modernekhez két szerzőt sorol, legalábbis rájuk koncentrálnak: az angol Robert Hugh Bensonra és a svéd Selma Lagerlöf. „*A régi utópiák tulajdonképp költői képzelet csinálta paradicsomok, tündérmesebeli boldog szigetek. A mai e nemű alkotásokban csak az marad meg az utópia-fogalomból, hogy a jövő még nem létező életét, társadalmát festi [le]. Az aztán már mellékes, hogy a kép rózsás-e vagy szomorú.*” Benson *A világ ura* című utópisztikus regénye 1912-ben jelent meg magyarul, tehát a szemináriumban a legfrissebb irodalmat is olvasták. A regény Krisztus második eljövételének apokaliptikus előzményeiről szól. Világképe közel sem rózsás, az egyház jövőjét meglehetősen borús-nak láttatja. Lagerlöf az első irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett nő, az elismerést a *Nils Holgersson csodálatos kalandjai* című ifjúsági meséjéért kapta 1909-ben. Pehm Józsefet azonban nem ez ihlette elemzésre, hanem a szerző egy korábbi, magyarul is megjelent regénye: az *Antikrisztus csodái*. Pehm az utópiarodalom csúcának tekinti, lenyűgözi a kegyes-ségek, naivitások és a századvégi szocializmus elleni passzusok montázsa. Mindkét elemzés tétje: Krisztus vagy Beliál előtt hódol-e a világ. Ez a kérdés kísérni fogja Pehm/Mindszenty Józsefet is, szinte egész életét az Antikrisztus, a Gonosz elleni harcra él meg, aminek kegyetlen aktualitást Hitler és Sztálin világszerte adtak. De az értekezés írásakor még messze vagyunk ettől. A dolgozat bírálója csupán azt kifogásolta, hogy Pehm Rómát „piszokfészeknek” minősíti, mert bár a város utcái közönséges falusi jelleggel bírnak, mégis itt részesül hivatalos támogatásban és védelemben a keresztény erkölcs.¹⁹

Harmadéves papnövendékként már pályadíjat is nyert a *Szent Márton lelkipásztorkodásának korszerűsége* című írásával. A bírálók szerint kiváló elemzést adta a 4. századi vallási, lelki és kulturális szükségleteknek, a gall provinciák és a keresztény tanítás egymásra találásának. Pehm témaválasztásai és példái mind azt igazolják, hogy lelkében már fiatalon a harcos kereszténység eszméje lobogott.

A teológiai tanulmányok utolsó két éve az 1914-

¹⁷ SzEK Szent Ágoston Egyesület munkálatai 1911–1912. 12. pályamű: [Pehm József] *Aranyszájú Szent János magyarázatai Szent Péter apostol leveleihez*. Fordítás.

¹⁸ SzEK Szent Ágoston Egyesület munkálatai 1911–1912. 35. pályamű: [Pehm József] Lafargue koporsójánál.

¹⁹ SzEK Szent Ágoston Egyesület munkálatai 1912–1913. 63. pályamű: [Pehm József] *A világ ura és az utópiák*. Értekezés.

ben kitört első világháború alatt telt el. Szombathely megtelt sebesültekkel, a megélhetés egyre nehezebb lett, a kenyér, zsír, cukor el-eltűnt a boltokból, viszont felbukkantak a háborúhiénái, a spekulánshadiszállítók, a csempészek, az uzorások és a lánckereskedők (akik csak akkor adtak árut hatósági áron, ha valami mást is vett a vevő szabad áron). A szemináriumban is sokat foglalkoztak az eseményekkel: a háború választóvíz az emberi magatartásokban, fenekestől felfordít mindent, gyengítheti a hitet, erősítheti a világias gondolkodást és az egyházellenességet. A hátszágban is front van. És egy igazi papnak harcolnia kell a megingottakért, gyámolítania kell a gyengéket, vigasztalnia a gyászolókat. Mire Pehm József tanulmányai végére ért, meggyőződéssel vallotta, hogy a papnak személyes példadással és a prédikáció erejével kell eligazítást adnia a társadalmi, eszmei zűrzavarban. Osztotta a 20. század eleji magyar katolikus megújulás egyik legnagyobb hatású képviselőjének, Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspöknek a véleményét: szent papok kelleneek, akik ki tudják vonni magukat a liberális erkölcsiség hatása alól, mert a szószerű családok és nemzetek ítélőszéke, s csak az ítélkezhet a hívők egyetértésével, aki maga is feddhetetlen. Módszereiben azonban nem követte az útkereső, modern püspököt.

Pehm József záróvizsgáit jeles eredménnyel tette le.²⁰ 1915. június 10-én többedmagával alszerpappá, 11-én szerpappá, 12-én áldozópappá szentelte Mikes János megyéspüspök a szombathelyi székesegyházban.²¹ Újmiséjét is itt akarta eredetileg tartani, távol a gyermekkori ismerősöktől és rokonoktól, háborúhoz nem illő nagy lakoma nélkül, de édesanyja ragaszkodott falujukhoz. Így ott, ahol annak idején a keresztvíz alá tartották, a rokonság és a falubéliek jelenlétében mutatta be élete első szentmiséjét – szülei nagy büszkeségére és elégtételére.²²

Néhány nap múlva Mikes püspök papi hivatásának első állomására, a Rába menti Felsőpaty faluba rendelte Geiszlinger Béla plébános mellé hitoktató segédlelkésznek. 1917. február 1-jéig szolgált itt. Már érkezése utáni nap megkezdte hivatása gyakorlását a Felsőpatyhoz tartozó négy leányegyházban, Jákfán és környékén. „*Szívesen dolgoztam e vallásos és jó nép körében, a lelkiek mellett anyagi és társadalmi érdekeiket is igyekeztem védelmezni. Részt vettem a jóléti*

(hitelszövetkezet, Hangya) szervezetek irányításában, amire a háborús időkben különösen rászorultak híveink” – írta később visszaemlékezésében.²³

A fiatal káplán valóban nagy buzgalommal vetette magát a munkába. A nagyfokú feladat- és felelősségvállalásban lehetett némi érvényesülési vágy is, és a minél teljesebb és tökéletesebb papi élet iránti éhség is. Mindennapi többórás gyaloglás árán tudta csak teendőit ellátni, miközben hetente kétszer végigjárta az iskolákat, hittant tanított, prédikált, kiszolgáltatta a szentségeket, betegeket látogatott, temetett, sőt az Ostffyasszonyfa határában létesített első világháborús hadifogolytáborban is gondozta a főleg orosz, olasz, román és francia anyanyelvű híveket. Az első pillanattól szigorú papnak tartották, aki keményen betartja és betartatja az egyházi előírásokat. A káromkodó, templomkerülő falusi embereket éles megjegyzéseivel nemegyszer megszégyenítette. Plébánosa szóvá is tette harcias és szigorú fellépését, a hívekkel szemben nem kellő megértést mutató magatartását, akik „*fiatal kora ellenére jobban tartottak tőle, mint a plébánostól*”.²⁴ Hittanóráról, szentmiséről mulasztást nem vagy csak nehezen tűrt, még a templomkegyuratól (azaz a templomot fenntartó vagy azt anyagilag támogató és ezért kiváltságos jogokat élvező személytől) sem. Egy történet szerint úgy hívta fel a földesúr figyelmét mulasztására, hogy egyik szombat este megjelent a kastély udvarán – seprűvel a kezében. Körülnézett, majd hozzálátott a hétfégi takarításhoz. Az uraság zavartan tudakolta, mit is csinál a tisztelendő úr. „*Az Ön cselédeit szeretném kiségetni a munkában, hogy holnap idejük legyen misére jönni*” – hangzott a csipős válasz.²⁵

Pehm káplán úgy vélte, az ember útja a tudatosan választott, hívő katolikus élethez a családtól indul el, és a mély katolikus nevelésen át vezet. Gyermektől, fiattól, felnőtől és öregtől egyformán elvárta az Ige és az Eucharisztia közösségi ünneplését, a szentségek vételét, a katolikus hit szüntelen és mind teljesebb ápolását hétköznapiakon és ünnepeken egyaránt.

Az édesanya

Felsőpatyi káplán korában, 1916-ban Pehm József saját kiadásában jelent meg első írói próbálkozása:

²⁰ SzEL AC 2567/1915. A Szombathelyi Papnevelőintézet tanárainak és növendékeinek minősítése. Szombathely, 1915. június 8.

²¹ SzEL Püspöki körlevelek 1915. X. 3184.

²² Ifjúkoráról és zalaegerszegi működéséről helyi források alapján TÓTH 1992; SZITTI 1190/44. Slachta Margithoz írt levél 1950. pünkösdi vigíliáján. MINDSZENTY 1989, 17.

²³ SzEK, ös. XXVIII/alsó II. Emlékezések: Arany Károly, volt zalaegerszegi nyomdavezető visszaemlékezése, III/c. jelzésű oldal.

²⁴ SzEK, ös. XXVIII/alsó II. Emlékezések: Arany Károly, volt zalaegerszegi nyomdavezető visszaemlékezése, III/d. jelzésű oldal. A történetet felidézi MARÓTHY-MEIZLER 1958, 74.

Az édesanya a vallás, társadalmi kérdés és költészet tükrében. A lírai hangvételű, világirodalmi és művészettörténeti jártasságról tanúskodó könyv egy év alatt két kiadásban is elfogyott, még évekkel később is kapott gratuláló sorokat.²⁶ Régóta érlelődő művet adott közre. 1909 februárjában a szombathelyi premontrai gimnáziumban Erdélyi Iréneusz házi feladatnak a következő tételt adta fel 16 éves tanítványainak: *A gyermekének örülő és a gyermeke miatt kesergő anya*. Pehm akkor hat oldalon dolgozta ki a fogalmazást, amire osztályfőnöke jelest adott és így dicsérte: „Érzése igaznak látszik; jól dolgozott.”²⁷ Kispapi éveiben, alig húszévesen már száz oldal fölé bővült a Szent Ágoston Egyesület pályázatára 1912-ben benyújtott munka, amivel I aranyat nyert, és bírálója kiadásra érdemesnek tartotta.²⁸ Ekkoriban több világirodalmi minta született az édesanya és papi hivatást választott fia kapcsolatáról, például a Nobel-díjas Grazia Deledda 1920-ban kiadott *La madre* című regénye. A téma Mindszenty Józsefet is évtizedeken át foglalkoztatta. Hagyatékában a legkülönbözőbb időpontokból találunk egy-egy újabb íratot a mű további érlelődéséről és kibontakozásáról. 1929-ben például az idegen nyelven írt versek fordításában segédkezett neki Székely László, a *Zalamegyei Újság* költészetben is jártas pap-szerkesztője, aki fordítás helyett inkább a magyar költészet remekeire hívta fel a figyelmét.²⁹ A harmadik kiadás első kötete 1940-ben, második kötete 1942-ben jelent meg, egyenként majd’ ötszáz, illetve hatszáz oldal feletti, az első két kiadást jóval meghaladó terjedelemben. Lényegében csak címükben azonos, de tartalmukban önálló művekről van szó.

„Pehm prelátus könyve fölé valami idillikus, tisztá, falusi csend borul, kis kertek édes illatával, békés harangszó, virágos rétek színes látomásával” – méltatta az 1940-es kiadást egyik recenzense.³⁰ Pehm keresztény emberhez illően vallotta, hogy a nemzet és a társadalom egészséges fejlődése a családon áll vagy bukik, ezért erős, szilárd, egészséges családokra van szükség. A család központja, erkölcsi alapja pedig az édesanya személyisége. Az anya személyét saját édesanyjáról mintázta és állította követendő példának a világháború viharában. Az édesanya elválaszthatatlan Pehm/Mindszenty József személyétől. Őrzi, amíg szoknyája mellett cseperedik, vigyáz reá, amíg kisdíák

és szeminarista. Amíg fia tanul, tizenkét éven át minden hónapban Szombathelyre utazik, lovas kocsival, vonattal, télen-nyáron, s cipeli a hazaival megtömött hatalmas batyukat. Később is óvja mindenütt, messziről vele van a börtönben és az amerikai követségen. Pehm Józsefnek élete végéig példaképe az édesanya. Bár túlságosan hasonló természetük miatt gyermekkorában tartott tőle, felnőttként odaadóan tisztelte és becsülte. Számos történet örizte meg fiúi szeretetét, elfogódottságát, könyveiből is ez az anya–fiú kapcsolat sugárzik. Egyik méltatója szerint a könyv témája és stílusa a szerző személyiségének rejtett énjéről árulkodik: hogy ez a kifelé csupa erőember belül csupa szív. „Mégpedig nagyon meleg, szeretni nagyon tudó szív.”³¹

A fiatal kispap helyett már az ezüstmisés pap tapasztalata vezette a leginkább társadalmi-szociális tartalommal gazdagított harmadik kiadást. A szerzőt szemmel láthatóan nem kisebb vágy fűtötte, mint hogy teljeset és felülmúlhatatlant alkosson, nem egy akármilyen könyvvel gazdagítsa az anyairodalmat, hanem ő írja meg „a könyvet” az édesanyjáról. Az első kötet (1940) filmszerűen pergeti le egy anya életét, a második kötet (1942) az anyaszerepek értékelésével próbálkozott. Az ifjú Pehmből megmaradt a romantikus és érzelmes előadás, miközben igen módszeresen tárta fel és elemezte tematikusan csoportosított mondanivalóját. Nyelve zamatos, érződik rajta a zalai talajban eredő lelki gyökéret. Az elemzőbb megközelítés ellenére is maradtak azonban kifogások: kritikusai azt vetették szemére, hogy idealizálja az édesanyát, egyáltalán nem mutatja be a rossz anyát.³²

A három kiadást megélt könyv önkéntelenül felveti a kérdést: egy fiatalsága teljében lévő férfi vajon miért ír visszatérően az édesanyjáról, miért emeli piederstálra, miért magasztosítja már-már szakrális példává. A szülő iránti szeretet erény, de itt talán a Nőről is szó van. Szűz Mária és az édesanya: e két nő az, akit felszentelt pap nyíltan szerethet, és különleges tisztelettel övezhet (imádni csak Istent szabad). Az ifjú Pehm a másik nem iránti kielégíthetetlen (talán ki is mondhatatlan?) vágyát nem elfojtotta, hiszen az elfojtás beteges kényszereket okoz, hanem átlénygítette, magasabb síkra emelte: az édesanya iránti szeretetre. S e vágyat legyőzte, mintegy kiírta

²⁶ EPL Mindszenty magánlevéltár, 20. doboz, levelezőlapok gyűjteménye külön borítékban. – A kötetek elemzését lásd MÉSZÁROS 2002, 30–51.

²⁷ PEHM 1940, 6. (A szemináriumi dolgozat eredeti címe: *Az édesanya vallási, költészeti és szociológiai vonatkozásokban.*)

²⁸ DOBRI 1995, 275.

²⁹ EPL Mindszenty magánlevéltár, 23. doboz, „Az édesanya” feliratú dosszé, Székely László levele Pehm Józsefhez. Szombathely, 1929. november 28.

³⁰ Schnattner Sigfrid (O.S.B.): Pehm József: *Az édesanya*. *Nemzeti Újság*, 1940. augusztus 11. 15. old.

³¹ Antall József államtitkár: *Az új hercegprimás arcképe*. *Az acélember*. *Új Ember* (I. évf.) 8. sz., 1945. szeptember 30. Címoldal.

³² *Dunántúli Szemle*, IX. évf. 1942. 1–2. sz. 80. old.

magából az anyaszeretet himnuszával, miközben a mérhetetlenül sok munka önmagában megoldást nyújtott az érett férfikor szexuális nyugtalanságainak leküzdésére. Egész életében makulátlanul erényes volt, környezetével szemben is magasra tette a mércét, a pajzanságot még tréfa szintjén sem tűrte. Ha fiatal, főleg csinos nő került elé, merevvé vált, kerülte a szemkontaktust, kezét szögletesen nyújtotta kézfogásra és azonnal visszavette.³³ Asztalánál édesanyján kívül nagyon ritkán láttak asszonyt. Anyján kívül egyetlen nő volt csak, akivel hosszú éveken át levelezett: Udvardy Jenőné született Farkas Margittal, a zalaegerszegi ügyész feleségével, de mindig az illendőség határain belül. Erről bárki meggyőződhet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában megőrzött levelek alapján.

Pehm/Mindszenty témája ugyanakkor azt is jelzi: szerzője fogékony a társadalom problémarenetegére, közülük is az egyik legégetőbbre, a nőkérdésre, ami nála leginkább az anyaságra szűkített keretek között mozogt. Mindhárom kiadásban hangsúlyos rész a nő vizsgálata, elismerve, hogy a nők jelentősége a társadalmi életben mind nagyobb lesz. A nőelemzés két pólusra épül (ami a nők megítélésének hagyományos, ambivalens attitűdjével azonos): a nők egyik része erényes angyali lény, a másik része pedig elsöprő erejű démon (mely tulajdonságok időnként egyszerre jelenhetnek meg ugyanabban a személyben). Pehm ismer és ismertet is számos önálló hivatású nőt, amazonokat, diplomatákat, politikusokat, pilótákat, énekeseket és irodalmárokat – mind csupa rendhagyó és kivételes eset. Szent Pál még úgy rendelkezett, hogy a nők az Egyházban hallgassanak, vagyis ne vigyenek tanítói szerepet³⁴ – Pehm szerint (néhány „prófétanő” sikereit elismerve): „A nők mint vallásalapítók a komolytalanság mezején járnak, és csak az idegbeteg elemet képviselik.”³⁵ A dicsérhető nők jellemzéséhez a következő kifejezések társulnak: engedékenység, türelmesség, az akarat alárendelése, s az ilyen nőt okoskodás helyett intuíció, [ész helyett] szív vezet. Ám – mint a szerző írja – a nők dicséretével csínján kell bánni, mert a nő, ha bűn éri, akkor a legszebb gyémántot is képes tönkretenni. Egy nő Krisztussal felmérhetetlen érték, de a bűn: a halála. A bűn persze nem más mint a szépség, az érzékiség, a testiség, amivel a nők elvarázsolják a férfiakat. Néhány minta a bűnös nőre: a férfit disznóvá változtatni képes

Kirke, vagy Delila, Sámson erejének elrabolója, és persze Cleopatra, Antonius megállítója a dicsőség útján. Az elvetemültség speciális nőalakja a szovjet-bolsevik nő. (Érdekes, de a negatív példák között nincs nevesítve Éva, a bűnös asszony mintaképe.) Pehm elmarasztal minden elférfiasodásra utaló jelet, s ennek tekinti azt, amikor a nő érdekérvényesítésében vagy önmegvalósításában hasonulni próbál a férfinhoz. Az általa vázolt tulajdonságok a tradicionális nőkép jellemzőire hajznak, úgymint esendőségre, erkölcsi és fizikai gyengeségre, szellemi alacsonyabbrendűsége.

Ebben a korban a nőtől társadalmilag elvárt felelősség határa a család keretein belül volt. Csak a 19. században kezdi felfedezni a nőt mint hasznos állampolgárt egy szűk értelmiségi elit, s merül fel a női választójog kérdése. A hagyományos keresztény nőkép viszont ekkor sem lépett tovább az évszázados ideálokon. Pehm József sem alkotott más képletet: a férfiak kreativitásával, kultúrateremtő intelligenciájával szemben a női természet lényegét ő is csupán a reprodukáló képességben látta. A kereszténység örök női eszményképei: Mária és Márta, Mária Magdolna, Szent Paula, Monika, Erzsébet. „*És mindannyiuk felett az Istenanya, a Boldogságos Szűz.*” Ezek a tökéletes nők is szépek, érzékiek, de lényükben ez csak mellékes vonás, eminens érdemük az áldozatkészség, a lemondás, a másokért élés. A keresztény kultúrában évszázadok óta a legmagasabbra értékelt női tulajdonság az áldozathozatal, a lemondás. A 12. századtól fokozatosan erősödő Mária-kultusz a 19. században koronázódott meg: 1854-ben jelent meg IX. Pius pápa dogmája Mária szeplőtelen fogantatásáról (*Ineffabilis Deus*, 1854. december 8.), mellyel Szűz Máriát állította példaképnek a nők elé. Száz esztendő múlva (1950. november 1-jén) XII. Pius pápa *Munificentissimus Deus* kezdetű apostoli konstitúciójával dogmává emelte Mária testestől és lelkestől mennybe történő felvételét. Az a nő vétetik testestől-lelkestől a mennybe, aki képes gyermekét áldozatul adni a világnak, másrészt az az anya istenül meg, aki még fajfenntartó funkcióját gyakorolva is megmarad szüzi Madonnának. A keresztény nőideál két arca: *szüziesség és anyaság*. Talán a gyermekét elvesztő fájdalmas Szűzanya alakja áll a legközelebb az édesanyákhoz, kivált az elesettekhez, az élettől megtiportakhoz.

³³ ISPÁNKI 1995, 51.

³⁴ 1 Kor 14, 34.

³⁵ PEHM 1940, 11. (Újabbán lásd MINDSZENTY (PEHM) 1990. Munkánkban az eredeti kiadásra hivatkozunk.)

Pehm Józsefnél az anyaság a mindent maga mögé utasító női hivatás, jellemformáló állapot: „...*ha öknem is lángelmék, de a lángelméket ők szülik*”.³⁶ A nevelés, a gyermeki tudat formálása egyúttal kultúraépítés is, s ezt a szerző ismételt hangsúlyozza (ami azért is értékelendő, mert a férfias mentalitású kultúrák ennek sokszor nem tulajdonítanak jelentőséget): „*A férfi elhasználódik saját munkájában, a nő átmegy a jövő nemzedékébe. Az egyes nő ezért tovább él, mint az egyes férfi. A férfi képviseli a pillanatnyi jelent, a nő a nemzedéket.*”³⁷ A nőiség vagy férfiaság kiteljesítése azonban egyik nem esetében sem egyenértékű azzal, hogy mindegyik csak saját nemi karakterisztikumát éli meg, azt is jelenti, hogy feszegetik a bevett határokat. Pehm József azonban nem várt mást vagy többet. Szerinte a nő igazi hivatása az anyaság, végső konklúziója: „*A házasság az igazi női pálya.*”³⁸

Pehm maga menedzselte a kétezzer-ötszáz példányban megjelentetett harmadik kiadás második kötetét is. Ő kérte be a nyomdai árajánlatokat, roppant agilis promotálással ő gondoskodott a hatékony terjesztésről. A bevétel-kiadás egyenlegéről naprakész kimutatást vezetett. A két kötet előállításáért a „Zrínyi” Nyomdai- és Könyvkereskedés Rt. 9.605,88 pengőrről nyújtott be számlát. A szerző igényt tartott a terjesztésből eredő bevételre (egy konkrét esetben 990 pengőre), épp ezért fedte meg a terjesztéssel megbízott Korda Ipari és Kereskedelmi Részvénytársaságot, amiért nem közvetlenül vele, hanem a nyomdával számolt el. A terjesztő azzal védekezett, hogy úgy vélte, a Zrínyi nyomda teljesen az apátplébánoshoz tartozik. „Ha nem ez lett volna a meggyőződésünk, semmiképpen sem intéztük volna a Zrínyi nyomdának elszámolásunkat és nem hiteleztünk volna ilyen számottevő összeget, mert a múlt tapasztalatai nem olyanok voltak. A nyomda csakis Méltóságos Prelátus Úr nagyra becsült személyének köszönheti, hogy ilyen magas hitelt nyújtottunk neki.”³⁹

Az újabb kötet az anyai szerepet a családon kívül – a Szűz Mária felől, az egyház és a haza, illetve a vallási élet tükrében – szemléli, jócskán tartalmazva kommunista- és bolsevikellenes részeket, illetve a Szovjetunió elleni háborút a pogány török és tatár elleni harcokkal azonosító, lelkesítő mondatokat. Ezért 1945 után a harmadik kiadás mindkét kötetét felkerült a „fasiszta, antidemokratikus és szovjetellenes könyvek” IV. jegyzékére,⁴⁰ s eszerint 1947. január 20-áig fellelhető példányait be kellett szolgáltatni. (Ez egyébként annyira felbőszítette Nagy Ferenc miniszterelnököt és Balogh István államtitkárt, hogy beszüntették a Fasiszta Sajtótermékek Jegyzékét Összeállító Bizottság munkáját és több index sem jelent meg.) Talán ennek köszönhető, hogy Mindszenty 1947–48-ban egy újabb verzió dolgozott, ami csupán kéziratban maradt.⁴¹ *Az edesanya* kétkötetes harmadik kiadása a hercegprímás elleni per kapcsán sajátos szerepet kapott: magyar emigráns körökben felmerült, hogy a művet irodalmi Nobel-díjra javasolják, nem is annyira szépirodalmi értékei miatt, mint inkább figyelemfelkeltés céljából: „ha nem is kapja meg a Nobel-díjat, a csinált zaj is elég volna” – vélekedtek.⁴²

A zajos gratulációk és méltató recenziók mellett akadt, aki magánlevélben tárta fel kritikáját. Elismerve a mű hiánypótló szerepét, felrótta, hogy igencsak látszik: „fáradt s agyonhajszolt ember munkája, akinek tíz ujjja közül csak egy dolgozott ezen a művön, a többi máshol volt elfoglalva. [...] A megstilizálás különösen hiányos, ahol javítások vannak, inkább rontások, legtöbbször az eredeti szöveg még jobb. Egyes helyeken, különösen a statisztikai résznél, meg sem értettem, hogy egy-egy mondat mit akar mondani.”⁴³ A kritikus nem más, mint a vallási statisztika tudósaként jegyzett Pezenhoffer Antal pap. Az egyházi törvényekben előírt cenzorálást végző Székely László pedig azt kifogásolta, hogy „néha

³⁶ Uo. 24. A szövegkörnyezetből nem egyértelmű, hogy itt Mindszenty saját véleményét fogalmazta meg, vagy kortársa, a kemény és markáns Gertrud von le Fort (1876–1971) író nő gondolatát idézi.

³⁷ Uo. 12.

³⁸ Uo. 25.

³⁹ EPL Mindszenty magánlevéltár, 20. doboz. Korda Ipari és Kereskedelmi Rt. olvashatatlan aláírású tisztviselőjének levele Mindszenty Józsefhez. Budapest, 1943. október 13. Eredeti. – Egy későbbi Mindszenty-vallomás szerint az első kötet 3000, a második kötet 2800 példányban jelent meg. EPL Processus, 1. doboz, V–700/1. 72. fol. Gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyv, 1949. január 5. Gépelt másolat, eredeti hitelesítő aláírással. (Másolatban: ÁBTL 3.1.9. V–700/1.)

⁴⁰ A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke. 4. Összeáll. Fasiszta Sajtótermékek Jegyzékét Összeállító Bizottság; kiad. a Magyar Miniszterelnökség. [Budapest], Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztály, 1946.; SzEK, ös. XXVIII/alsó I. 1947. évi I. sz. kórirat a szombathelyi egyházmegyei hatóságtól, 1947. január 9.

⁴¹ EPL Processus V–700/34–38. dossziék tartalmazzák az újabb, részben gépelt, részben kézírásban fennmaradt kéziratot. Másolatban: ÁBTL 3.1.9. V–700/34–38. (Szándékát, hogy munkáját folytatni kívánja, a szerző már a harmadik kiadás 2. kötetében is jelezte, többek között az anyák napi ünnepségekhez használható anyaköltészeti antológián dolgozott. A kézirat történelmi távlatokba ágyazva más, pl. demográfiai, népegészségügyi, papi hivatásbéli kérdésekkel is foglalkozik.)

⁴² Hoover Institution Archives, Tibor Florian, Box 6. Alphabetical File, Mindszenty, József Cardinal documents circe 1949–1975. Folder 1. Marschalkó Lajos levele Flórián Tiborhoz, keltezés nélkül.

⁴³ EPL Mindszenty magánlevéltár, 20. doboz. Pezenhoffer Antal levele Mindszenty József prelátnak. Budapest, 1942. szeptember 18. Eredeti, aláírt.

kemény bírálatban részesülnek a német állapotok. Nem hiszem, hogy ezek a polgári cenzúrán simán keresztülmennének.⁴⁴ *Az édesanyában* Mindszenty valóban nemcsak a szociáldemokráciát és a kommunizmust vagy annak szovjet gyakorlatát, hanem a náci fajelméletet is célkeresztbe vette. Az említett polgári cenzúra működésére utal, hogy a könyv „faji irányról”, azaz a nemzetiszocializmus anya-, nő- és családesheményéről szóló fejezete ezzel a talányos mondattal indul: „A faji irányt nem engedik a szovjet mellé állítani.”⁴⁵ Véleménye szerint „nagy hibák és szomorú tévedések” jellemzik a német nemzetiszocializmust, amelynek nyolc alapelvét részletesen felsorolta azzal az egyértelmű következtetéssel, hogy *a náci elvek elfogadhatatlanok a katolikus hívők számára*. A tudományos mezbe öltözött német újpogányságot semmivel sem kisebb vehemenciával ítéli el, mint a bolsevik ateizmust. „Mi is »Mit brennender Sorge« [égő aggodalommal] nézzük a fejleményeket és gyümölcsöket” – hivatkozott XI. Pius pápa 1937. március 14-én kelt apostoli körlevelére,⁴⁶ amelyben Szent Péter utóda a legkeményebben elítélte a nemzetiszocialista újpogányságot, a totalitarizmust, a fajelméletet, a fajüldözést, valamint az egyház- és vallásüldözést. Öt nappal később ugyanilyen határozottan a kommunizmust ítélte el a pápa. Két egyformán keresztényellenes irányzat megbélyegzéséről volt szó, amelyek az államot és önmagukat állították Isten helyébe.

Mindszenty József édesanya-sorozata nem különködő egyéni tanokat hirdetett, hanem az *akkori hivatalos katolikus egyházi tanítást közvetítette* az olvasónak, akár az új ideológiákról, akár családról, nőről, hivatásról, házasságról, gyermekvállalásról, szexualitásról, abortuszról vagy válásról volt szó. Volt, amiben a világ időközben továbblépett? Akkoriban valóban nagy változások zajlottak: a századfordulón megindult egy modernizációs folyamat, az első világháború szociális, politikai és tömeglélektani megrázkódtatásai pedig újabb repedéseket okoztak a hagyományos gondolkodás- és életmódon. Az újkorban még soha ekkora tömegű ember nem mozdult meg, mint a háború éveiben, akik új ismeretekkel, új szakmákkal, új öntudattal, új eszmékkal felvérteződve tértek haza. A háborús kényszertől inspirálva, világszerte száz- ezerszámra vállaltak munkát a nők.

A zalaegerszegi hittanár (1917. február–1919. szeptember)

Másfél évig tartó káplánság után, 1917. február 1-jén Pehm Józsefet püspöke váratlanul és kéretlenül – Géfin Gyula, a példás pap és hitoktató, a szombathelyi teológiai főiskola jövőbeni dogmatikatanárának helyére és javaslatára – a Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnázium hittanárának nevezte ki.⁴⁷ A sáros és poros Felsőpatyról mindössze két év múltán a zalai megyeszékhelyre kerülni – figyelemre méltó emelkedés. Zalaegerszeg ekkor jellegzetes hivatalnok-kisiparos város volt, alig több mint tizenháromezer lakossal. Megyeközpont, a Göcsej „fővárosa” volt ugyan, mégis távol a lüktető élettől, a kulturális-gazdasági csomópontoktól, többek között azért, mert nem volt közvetlen vasúti összeköttetése a fővárossal, csupán egy vicinális döcögött be naponta az ósdi állomásra. Belterjes, katolikus többségű, zárt városi társadalom, erősen konzervatív, középnemesi származású vezetéssel. A legtöbb városi polgár gazdálkodott is, és szőleje, présháza volt valamelyik „hegyen”. Látnivaló kevés: nagytemplom, megyeháza, főgimnázium, csendőrlaktanya, huszárkaszárnya, göcseji harangláb, no meg az Arany Bárány szálloda, a helyi kulturális és közösségi élet színtere. Az 1920-as népszámláláskor 10744 fő vallotta magát római katolikusnak, 1657 fő izraelitának, 405 reformátusnak, 330 evangélikusnak. Görögkeletiek, görög katolikusok és unitáriusok elenyésző számban fordultak csak elő. A dunántúli „álmos porváros” közel három évtizeden át, 1917 és 1944 között adott otthont Pehm Józsefnek. Zalaegerszeg szerepe mély és meghatározó lesz életében, ahogy ő is kitörölhetetlen nyomot hagyott a városon.

Pehm József kinevezése után az előírásoknak megfelelően 1917. június 28-án letette a középiskolai hittanári vizsgákat, a hét tantárgyból ötöt jóra, kettőt (az erkölcsant és a „nevelés- és tanítástant”) jelesre.⁴⁸ Mivel a tanári kar egy részét besorozták, nemcsak hittant kellett tanítania heti 16 órában, de az 1917–18-as tanévben osztályfőnök és latintanár is volt, és bizony a pálcát sem sajnálta a nebulóktól. Két ifjúsági kongregációt vezetett, s prézese (papi vezetője) lett a diákjai édesanyjait tömörítő Mária kongregációnak. „Ő katonás fegyelmet vezetett be a gyermekpasztorá-

⁴⁴ EPL Mindszenty magánlevéltár, 20. doboz. Székely László levele Pehm József prelátnak. Kőszeg, 1942. január 21. Eredeti, aláírt.

⁴⁵ PEHM 1942, 26.

⁴⁶ Uo. 29.

⁴⁷ SzEL AC 209/1917. Dispositio.

⁴⁸ SzEL AC 3219/1917. Pehm József hittanári vizsgája.

cióba. A gyermekek nyelvén kevésbé értett, szuggesztív egyénisége inkább félelmet keltett” – idézi fel a tanórák hangulatát egyik hajdani tanítványa.⁴⁹ Nem kedvelte az újdonságokat, diákjait szigorúan tiltotta a mozitól, óvta a színes magazinoktól és a káros szenvedélyektől. A tananyagot szigorúan megkövetelte. „Tanítványai felé sohasem volt jóformán egy mosolya sem. Nem ereszkedett le közéjük, felsőbbes volt még tanártársaival szemben is. Hideg és megközelíthetetlen volt minden tanítványával szemben. Kirándulás vagy majális vagy más iskolai megnyilvánulás, különösen szórakozás – ahol közvetlenebb érintkezés lehetséges – nem érdekelte. Ilyesmin sosem vett részt. Másvalású tanulókkal szemben (helyettesítések alkalmával) magatartása sértően ignoráló volt. Mintha a világon sem lettek volna, észre sem vette őket” – emlékezik egy kritikusabb növendék.⁵⁰ Hasonló hangulatot idéznek Keresztury Dezső irodalomtörténész, a későbbi parasztpárti politikus 90 évesen közreadott visszaemlékezései: „Igen fontos szerepet játszott felnőtt életemben is a gimnázium másik hitoktatója, Pehm József [...] Bevonult tanárainkat egyre inkább azokkal a használható pedagógusokkal kellett helyettesíteni, akik, fölmentve a katonai szolgálattól, a gimnázium rendelkezésére álltak. Így lett negyedik osztályos koromban hittanárunkból latintanárunk és osztályfőnökünk Pehm József. Inkább szigorú, mint jó tanár volt. Rendet tartott, de nem a szeretet, a tekintély, hanem a parancsuralom rendjét.” Amikor évtizedekkel később ismét találkoztak egymással – a hercegprímás és a kultuszminiszter –, így köszöntötték egymást: „Rossz gyerek volt, kedves Dezső!” – „Remélem megjavultam, Osztályfőnök Úr.”⁵¹

Pehm hittanár úr kezdetől tevékenyen bekapcsolódott a városi közéletbe: tagja lett a hitelszövetkezet felügyelőbizottságának és a városi képviselőtestületnek. A pénzügyi-szövetkezeti működéssel még káplánként kezdett megismerkedni Felsőpatyon – ottani plébánosa, Geiszlinger Béla ezen a téren igencsak jeleskedett. Az ifjú hittanár nyilvános ünnepélyeken gyakran mondott tetszéssel fogadott ünnepi beszédek, így 1917. május 9-én „felséges királynénk legmagasabb születése napján” és november 2-án az elesett hősök emlékére.⁵² Ostffyasszonyfán rendszeresen látogatta a hadifogolytábor: „jelenleg 300 körül

van a katolikus, belőlük 147 gyónt, áldozott. A többi nem jött el a szentbeszédre; a zsidó internáltak nagy aknamunkát végeztek a misszió foganata ellen. De akik eljöttek, teljesen megtörték.”⁵³ 1918-tól három éven át gyóntatta a zalaegerszegi közkórházban működő, az Isteni Megváltóról nevezett apácarend tagjait.⁵⁴ S közben nagyot fordultak a világtörténelem kerekéi. A háború a végéhez közeledett, maga alá temetve az oroszországi cárizmust. A háborút veszítő Osztrák–Magyar Monarchia is összeroskadni látszott, felgyorsítva Magyarország belpolitikai erjedését is. A fővárosban zsirtalan, hústalan napok, a kenyeret egyre csökkenő fejadagokban mérik, a petróleumot, a szappant és minden élelmiszert jegyre adnak, a cukor eltűnik, éhségtüntetések, politikai sztrájkok követik egymást. A frontról vereségek, növekvő veszteségek, másfél milliónyi sebesült és több mint 800 ezer fogságba esett katona híre érkezik. Budapesten az ellenzéki pártok 1918. október 23-ról 24-ére virradó éjjel létrehozták a nemzet alternatív tanácskozó és irányító testületét, a Magyar Nemzeti Tanácsot. Néhány hét leforgása alatt, Berlin és Bécs után, Budapesten is kikiáltották a köztársaságot. Szent István országának alapjai meginogtak, évszázados, megváltoztathatatlanul hitt világ, történelmi hagyomány látszott semmivé foszlani. Zala vármegyét is elérte a forradalom szele, és az előbb 1919. februárra meghirdetett, majd áprilusra kitolt országos választások hírére megkezdődtek a pártpolitikai küzdelmek.

A megváltozott idők a keresztény társadalom gyors szervezését, mozgósítását és tájékoztatását igényelték, folyamatosan sarkallva a szociáldemokrácia térnyerésétől. A küzdelemben kiemelt szerep jutott a keresztényszocialista sajtónak. Pehm hittanár is ráértett a tömegkommunikációban, a sajtóban rejlő lehetőségekre, vagy inkább hatott rá Bangha Béla akkori helyzetelemzése a katolikus sajtó jelentőségéről. 1918. szeptember 20-án engedélyt kért püspökétől, amit október 16-án kapott meg „hírlapi és folyóirati cikkek írásához”.⁵⁵ Ezzel egy újabb munkaterület nyílt meg számára: a vármegyei politikai lap, a konzervatív-legitimista *Zalamegyei Újság* felelős szerkesztése, amivel az általa károsnak tekintett „fertőző eszmék” háttérbe szorítását szándékolta elérni. Az első szám 1918. december 15-én jelent meg. A lapnak nem volt

⁴⁹ KERKAI 1995, 22–23. (A jezsuita Kerkai Jenő testvéröccsének, az ugyancsak jezsuita Kerkai Györgynek a visszaemlékezése.)

⁵⁰ PIL 274. f. 7/249. 1. fol. Gépelt visszaemlékezés Mindszenty Józsefre [dr. Vörös István].

⁵¹ KERESZTURY 1993, 52.

⁵² A Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnázium értesítője az 1917–1918. évi iskolaévről. Zalaegerszeg, 1918. 16.

⁵³ SzEL 373/1921. Pehm József jelentése Mikes János püspökhöz. Zalaegerszeg, 1921. május 4.

⁵⁴ SzEL AC 4946/1918. Pehm József rendkívüli gyóntatói kinevezése, 1918. október 28.

⁵⁵ SzEL AC 4753/1918. Pehm József kérvénye Mikes püspökhöz. Zalaegerszeg, 1918. szeptember 20. Autográf.

markáns politikai irányultsága. Pártkülönbségek kiélezése helyett egyaránt tükrözte a Károlyi-párt konzervatív jobbszárnya (Lovászy Márton frakciója), a Meskó Pál vezette agrárius Országos Földművespárt és a keresztényszocialisták érdekeit, „bizonyos hideg rezerváltsággal” viseltetett a Károlyi-párttal, viszont nyíltan ellenséges volt a szociáldemokrata párttal szemben, amely „ideges türelmetlenséggel nézte a lap ténykedését, és minden alkalmat felhasznált, hogy a megjelenését megakadályozhassa.”⁵⁶

Hasonló pártpolitikai útkeresés jellemezte Pehm Józsefet. Az akkori országos pártok közül a politikai katolicizmust megtestesítő Keresztény Szociális Néppárt – a kezdeti támogatás után – érdemi ellenállást tanúsított az öszirózsás forradalommal hatalomra került liberális–radikális–szociáldemokrata koalícióval szemben. Ezzel az elvi alappal és a párt szociális irányultságával Pehm József is rokonszenvezett. A zalai gazdatársadalom a Keresztény Szociális Néppárt mellett fogékony volt a Nagyatádi Szabó István vezette kiscgazdapárt politikájára is. Zala megyében – ahogy Nyugat-Dunántúlon több helyütt – ez a két irány a „vörös lobogó”, a szociáldemokratákkal szembeni hatékony fellépés érdekében összefogott. 1919. január 6-án együtt tartották nagygyűlésüket, amelyen közös bizottságot alakítottak a mozgalom irányítására. A négy titkárból az egyik Pehm József hittanár lett.⁵⁷ Amint ő maga írja: „Barátaim és a megyei papság felkérésére vállaltam a keresztény meggyőződésű nép választási harcának vezetését a megyében.”⁵⁸ A nagygyűlésen mondott beszédében a keresztény összefogás fontosságáról szónokolt, és tiltakozott az iskolai hitoktatás tervbe vett megszüntetése ellen.⁵⁹ Ez a keresztényszocialista–kiscgazda alapú szervezkedés volt az adott viszonyok között az egyedüli markáns polgári alakulat Zala vármegyében. Pehm még két hónapon át számos fórumon szónokolt a Berinkei-kormány intézkedései, főleg az állam és az egyház szétválasztásának terve ellen, miközben hitet tett a királyság mellett. A hit, a haza, a család és a tulajdon védelme inspirálta cikkeiben és szónoklataiban. E tevékenységnek köszönhetően lett belőle a

népköztársasági kormánnyal szembeni ellenzék egyik helyi vezéralakja.

Pehm József pártpolitikusi karrierjének és a Zalában csírázó kormányellenes szervezkedésnek a hatóságok intézkedése vetett véget. Emlékirataiból úgy tudjuk, hogy 1919. február 9-én ellenforradalmi izgatás gyanújával őrizetbe vették és internálták – valójában rendőri felügyelet alá helyezték – a szombathelyi püspöki palotába. A „veszélyes ellenséget” két rendőrőrmester őrizte, meglehetősen engedékenyen, mert még az időközben ugyancsak házi őrizetbe helyezett Mikes János püspököt is felkereshette. Végül tíznapos fogva tartás után a zalaegerszegi kormánybiztos telefonon közölte vele, hogy szabadlábra helyeztetni, ha két feltételnek eleget tesz: nem lázít a polgári kormány ellen, és elhagyja Zalaegerszeget. Pehm nem fogadta el a feltételeket. Az őt őrző rendőröknek azonban már elégük lehetett megbízatásukból, ezért szabadon bocsátották, mondván: „mehet ahová akar, csak Zalaegerszegre ne térjen vissza.”⁶⁰ A történet lényege hiteles, de az emlékiratokban közölt dátumok nem illenek a fennmaradt egykorú forrásokból összerakható eseménytörténethez: vagy nem február 9-én vették őrizetbe, vagy nem kereste fel Mikes püspököt Celldömölkön (aki ott február 27-től tartózkodott), vagy tíznél több napig volt őrizetben. Következtetésünk szerint – ami egybevégt mások elemzésével is⁶¹ – Pehm József *letartóztatásának helyes dátuma nem február, hanem március 9.*, tehát a hónapot egyszerűen eltévesztette emlékirataiban. Ez esetben rögtön helyükre ugranak a dátumok és az események, és minden érthetővé válik.

Például az is, hogy közelebről mivel ingerelte fel a Károlyi-kormány hivatalnokait a heves hittanár. Ez idő alatt, 1919. február 26. és március 8. között a szombathelyi egyházmegye papsága (is) letette a köztársasági hűségesküt. Pehm József nevét azonban egyik aláírási íven sem találjuk. (Igaz a megyéspüspök, Mikes János nevét sem, de ő épp nem tartózkodott Szombathelyen, később viszont kérte a pótlás lehetőségét.)⁶² Az eskütétel hiányánál is fontosabb esemény volt, hogy 1919. február 17-én a

⁵⁶ EPL Mindszenty magánlevéltár, 17. doboz, „1943–45” feliratú boríték. Dr. Briglevics Károly, Zala vármegye volt főispán-kormánybiztosának levele Erdős Márkus „teljhatalmú politikai megbízotthoz”. Zalaegerszeg, 1919. május 15. Gépelt másolat.

⁵⁷ A közös bizottság titkárai Pehm József mellett Vida János, Sebestyén Jenő és Nagy Károly zalaegerszegi lakosok voltak. Tagjai: Karlovics János kiskanisai, Marton János kiskomáromi, Bedegi Gábor balatonfüredi és Abraham József szepetki lakosok. NAGY 1925, 21.

⁵⁸ MINDSZENTY 1989, 17.

⁵⁹ PAKSY 2006a, 26.

⁶⁰ MINDSZENTY 1989, 18. (A februári dátum először Géfin Gyula könyvében szerepel – GÉFIN 1929, 471–472. –, Mindszenty nyilván barátjától vette az adatokat emlékiratainak összeállításakor.)

⁶¹ NAGY 1925, 22.; PAKSY 2006a, 30.; KOVÁCS 2007, 32.

⁶² SZEL AC 1278/1919. Mikes János püspök körözvénye az eskütételről. Szombathely, 1919. február 24.; uo. 1410/1919. Mikes János püspök levele Vass Jánoshoz, a „Magyar Népköztársaság Vallástügyi Miniszteréhez”. Celldömölk, 1919. március 3.

népköztársaság ideiglenes elnöke, Károlyi Mihály – nyilvánvalóan politikai megfontolásból, és nem az indokként felhozott gazdasági okból – zároltatta a szombathelyi püspöki javadalmat.⁶³ A zárlat a zalaegerszegi birtokot is érintette, ami nagy visszatetszést keltett, városzerte beszéltek, hogy a végrehajtók pezsgőzéssel és bordélyház-látogatással ünnepelték meg az intézkedést.⁶⁴ A sajtó is felkapta az ügyet, pro és kontra érvek zúdultak az olvasókra. A vitában Pehm József az általa menedzselte *Zalamegyei Újság* 1919. február 22-ei számában megjelentetett egy cikket, amely a köztársasági államforma védelméről alkotott XI. néptörvény 3. §-ába ütközött. A nyilvánosság erejét ízelgető hittanár ugyanis Mikes püspök vagyonának zárgondnokság alá helyezése kapcsán kétségbe vonta, hogy az apostoli király főkegyúri jogai átszállottak volna a népkormányra.⁶⁵ Pehm véleménye a püspöki kar álláspontját visszhangozta: zárlatot elrendelni csak a királynak áll jogában, a népköztársaság kormánya nem örökölte meg a főkegyúri jogot, az visszazállt a Szentszékre. A zalaegerszegi munkástanács – élén Dandy Ferenc nyomdással, a zalaegerszegi szociáldemokrata pártszervezet elnökével – indulatosan reagált a cikkekre, és azzal fenyegetődött, hogy „a lapot előállító nyomdát le fogják rombolni, Pehmet és társaságát kézigránatokkal fogják elintézni”.⁶⁶

Ezen kívül Pehm hittanár bekapcsolódott abba az ellenforradalmi akcióba is, amelyet Zalaegerszeg több korábbi tisztviselője fogott össze, előbb még csak a Károlyi/Berinkei-kormány, majd a Tanácsköztársaság ellen.⁶⁷ A városban meglehetősen feszült volt a helyzet. A vármegye Károlyi-párti főispán-kormánybiztosa, a polgári gondolkodású Briglevics Károly ügyvéd március 17-én távirati úton tájékoztatta Mikes

püspököt, hogy Pehm József ellen az említett paragrafusba ütköző büntett miatt a budapesti törvényszék előtt bűnvádi eljárás van folyamatban, és hogy a vármegye nyugalmának megőrzése és Pehm életének megóvása érdekében, „de a bűncselekmény súlyos volta miatt is” a királypárti hittanárt rendőri felügyelet alá helyezte. Intézkedését – és itt a források némiképp ellentmondanak egymásnak – Nagy Vince belügyminiszter is jóváhagyta.⁶⁸

A kormánybiztos óvatossága nem volt indokolatlan, mert Zalaegerszegen egy kézigránát-szállítmányból mintegy 100 darab kézigránát eltűnt, és nem ez volt az első aggodalomra okot adó eset az országban (például február 22-én kommunista tüntetők a *Népszava* budapesti szerkesztősége ellen hajtottak végre akciót, aminek több halottja és sebesültje volt). Azt kérte a püspöktől, hogy a püspökségen tartózkodó Pehm hittanárt azonnal helyezze el Zalaegerszegről. Mikes püspök, aki ekkor már maga is őrizetben volt Celldömölkön, vizsontsürgönyében haladéktalan intézkedéséről tájékoztatta a biztost: „Pehm Józsefet [a] vizsgálat befejezéséig zalaegerszegi hittanári állásából szabadságotlom”, és kérte a rendőri felügyelet beszüntetését.⁶⁹ Azt már csak irodaigazgatójának, Rogács Ferencnek üzentte, hogy „Pehm tartózkodjék belátása szerint ahol jónak látja”, hittanórait pedig tartsák meg a káplánok. Azaz a püspök részéről, bár nem tanácsolta, akár Zalaegerszegré is mehet, de nem oktathat, és nem jelenhet meg nyilvánosan. Pehm viszont – és itt már szinkronba kerül az egykorú forrás és az évtizedekkel később írt emlékirat – ellenszegülve az elvárásnak, minden áron vissza akart térni szolgálati helyére. Zalalövön azonban ismét őrizetbe vették, és nem kis feltűnést keltve visszavitték a szombathelyi püspöki palotába. 1919. március 19-én már Vass János

⁶³ SzEL AC 1253/1919. Mikes János püspök levele Vass János vallásügyi miniszterhez. Szombathely, 1924. február 24. – Mikes János püspök átfogó életrajzára lásd BAKÓ 2013.

⁶⁴ SzEL Mikes János püspök iratai III.1.j. 3. doboz, Malcsiner–Persian per tárgyalásának naplója, 1921. október 14. 21. fol.

⁶⁵ „Megyéspüspökünk.” *Zalamegyei Újság*, 1919. február 22. II. évf. 9. sz. SzEL Mikes János püspök iratai III.1.j. 3. doboz. (A lap 1921 előtti példányai könyvtárakban nem lelhetőek fel, csak elvéve maradt meg egy-egy darab különböző hagyatékokban, ezért indokolt feltüntetni a lelőhelyet is. A zalaegerszegiek úgy tudják, Pehm maga gyűjtette egybe és semmisítette meg a korai lapszámokat, amit a lap 1922-es betiltása indokol is. Mégis népszerű állítás – lásd például a <http://budapest23.jobbi.hu/content/kommunizmus-aldozataimindszenty-jozsef-honlapot> [letöltés: 2013. július 26.] –, hogy a lap számait a kommunista diktatúra alatt tüntették el, ahogy a Pehm József működésére vonatkozó iratokat is. Ezt az állítást viszont cáfolja – míg az előbbi igazolja –, hogy az újság 1923. május 23-ai számában megjelent egy felhívás, amelyben a szerkesztőség az 1921. augusztus 31. előtti számok megküldését kéri a korábbi évfolyamok kiegészítéséhez – azaz már az 1945-ös rendszerváltozás előtt is hiányoztak. Ráadásul a politikai rendőrség gyűjteményében semmi nyoma ennek az akciónak – amit viszont valóban begyűjtöttek, az ma is megtalálható az ÁBTL-ben a Mindszenty-per nyomozati anyagai között. A terhelő vagy annak vélt bizonyítékokat miért is semmisítették volna meg? Pehm József plébánosi működésére vonatkozó iratok egyébként bőségesen találhatóak a Zala Megyei Levéltárban, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban és a Primási Levéltárban.)

⁶⁶ EPL Mindszenty magánlevéltár, 17. doboz, „1943–45” feliratú boríték. Dr. Briglevics Károly levele Erdős Márkus „teljhatalmú politikai megbízotthoz”. Zalaegerszeg, 1919. május 15. Gépelt másolat.

⁶⁷ NAGY 1925, 21–22.

⁶⁸ Briglevics Károly, Zala vármegye főispán-kormánybiztosa a Mikes püspöknek 1919. március 17-én küldött táviratában csupán belügyminiszteri *jóváhagyásra* utalt, ám amikor két hónappal később mint volt kormánybiztos beszámolt a történekről, már Pehm internálására *utasító* belügyminiszteri rendelkezésről írt. (SzEL AC 1681/1919 Eredeti távirat, 1919. március 17.; EPL Mindszenty magánlevéltár, 17. doboz, „1943–45” feliratú boríték. Dr. Briglevics Károly levele Erdős Márkus „teljhatalmú politikai megbízotthoz”. Zalaegerszeg, 1919. május 15. Gépelt másolat.)

⁶⁹ SzEL 1681/1919. Mikes János püspök Briglevics Károly főispán-kormánybiztoshoz intézett választávirata, [Celldömölk] 1919. március 18. Autográf.

vallásügyi miniszter táviratozott Mikes püspöknek: „A Zala megyében uralkodó izgatott néphangulatra való tekintettel kérem a jelenleg Szombathelyen tartózkodó Pehm József hittanárt azonnal suspendálni [azaz felfüggeszteni – B. Ma.] és Zala vármegye területén kívül elhelyezni.”⁷⁰ Mikes nem késlekedett a válasszal: „Pehm József hittanárt kedélyek csillapítására és választások lezajlásáig szabadságra küldtettem.”⁷¹ Láthatóan nem értesült papjának elszánt igyekezetéről, hogy visszatérjen a zalaegerszegi gimnáziumba, vagy ha igen, nem akadályozta meg benne. Mindenesetre nem reagált a felfüggesztésre vonatkozó miniszteri utasításra, és a szabadságolással megoldottnak tekintette a helyzetet.

Briglevics Károly főispán-kormánybiztos – belügyminiszteri hátszéllel megerősítve – a hittanár további távortartását rendelte el, amit újabb táviratban közölt Mikes püspökkel: „Pehm ügyében rendőri felügyeletet ismert okokból fenntartom, őt vármegyébe választási izgalom miatt visszatérni nem engedem. Értesülésem szerint Pehm ifjúságot leveleivel izgatja fel. Ha ez való tény, úgy internálásáról fogok intézkedni.”⁷² Közben a közigazgatás irányítását Zalaegerszegen a volt munkástanács kebeléből választott vármegyei direktórium vette át március 22-én. Két nap múlva Briglevics is hivatala átadására kényszerült. Előtte még volt érkezése arra, hogy Pehm Józsefet biztonsági okokból a püspöki palotából átvitesse a városi törvényszéki fogdába. Mindszenty – személye közbiztonsági kockázatát jócskán eltúlozva – így idézte fel évtizedekkel később a történeteket: „Bosszankodtam és testem kihúzza néztem végig 1919. március 21. éjfélen azon a száz [!] csendőrön, akik lefogásomra jöttek: mégis csak volnék valaki!”⁷³ Innen május 19-én átszállították Zalaegerszegre, mert Erdős Márkus „7 krajcáros vásári kikiáltó”, immár a vármegye teljhatalmú politikai megbízottja – a Pehm iránt mérsékelten jóindulatú Briglevics volt főispán-kormánybiztos javaslatára – engedélyezte, hogy a városban

tartózkodjon, de csak azzal a kikötéssel, hogy agitációs tevékenységet nem folytat.⁷⁴ Mivel azonban már aznap este „gyanús elemekkel” beszélgetett, másnap, május 20-án kitoloncolták Zala vármegye területéről. Kiesett hittanári fizetésének pótlására az internálás feloldása után azonnal 1500 koronát kapott az egyházmegyei segélyalapból,⁷⁵ ez szolgált fedezetül kiadásaira az állandó tartózkodási helyéül kijelölt szülőfalujában. Arra is kötelezték, hogy naponként kétszer jelenjen meg az ottani munkástanács előtt. Így nem maradt más lehetőség számára, mint hogy hazautazzon, és a szülői házban vészelve át a diktatúra hátralévő napjait. Jelentkezési kötelezettségének mindennap eleget tett – ezt 1919. június 9-én jelentette is a község tanácselnöke a Vas vármegyei direktóriumnak.⁷⁶ A helyzetében bekövetkezett változásról haladéktalanul értesítette az egyházmegyét, és mivel tartózkodási helyét tilos volt elhagynia, további szabadságolást kért augusztus 31-ig. Arra számított, hogy az új tanév kezdetével „a Direktórium kijelentése szerint” ismét munkába állhat.⁷⁷ A forradalmi vihar azonban előbb lecsendesedett, így már augusztus első napjaiban visszatérhetett Zalaegerszegre. Maróthy-Meizler Károly, aki 1958-ban *Az ismeretlen Mindszenty* címmel közzétette Mindszenty egyik első életrajzi feldolgozását, ismerni véli a Zalaegerszegre visszatért hittanár első vasárnapi prédikációját: „Börtönből jöttem, láttam a Parlament mennyezetig vérrel befecskelt pincéit, a vízvezeték csöveire akasztottakat, hallottam a teherautók motorjainak berregtetését a halálpincék előtt, hogy a megkínzottak segélykérését ne hallják künn. [...] Láttam Icígovics orosz hóhér kozákkését, amellyel egyetlen kanyarítással vette ki a »burszuj« szemét. Mert megcsonkították a kivégzettjeiket, hogy ezek orrával, fülével rémítsék foglyaikat. Az októberi forradalmárok börtöneiben ez még nem volt, csak amikor Kun Bélával megérkeztek az ázsiaiak, akik a pesti öröm- és hintás-legényeket megtanították szöget verni a köröm alá, a beszózott élve nyúzásra, a

⁷⁰ SzEL 1681/1919. Dr. Vass János vallásügyi miniszter 570. eln. sz. távirata Mikes püspöknek, 1919. március 19., érkezett: március 20.

⁷¹ SzEL 1681/1919. Mikes János püspök válasza Vass János vallásügyi miniszternek, 1919. március 20. Autográf. A fogalmazványra utólag, tintával Mikes kézírásával rávezetve: „Történelmi levél”.

⁷² SzEL 1681/1919. Briglevics Károly főispán-kormánybiztos távirata Mikes János püspökhöz. Zalaegerszeg, 1919. március 20.

⁷³ EPL Processus, 12. doboz, V–700/34. 56. fol. verzója. *Az édesanya* c. mű gépelt kézírata. Másolatban: ABTL 3.1.9. V–700/34. 64. fol. (a kutatótermi dosszié jobb alsó számozása szerint).

⁷⁴ „Hogy most Pehm József hol van, nem tudom, tekintettel azonban arra, hogy az általa elkövetett deliktum az azóta beállott politikai fordulat folytán épp úgy elévült, illetve elavult, mint a többi, az időben elkövetett akár ún. jobb- vagy baloldali ellenforradalmi ügyek, a magam részéről igazságos dolognak tartanám, és a nagy közönség szempontjából is megnyugvást keltőnek, de veszélytelennek is, ha Pehm József ügye töröltetnék, ő pedig hazabocsátatnék.” EPL Mindszenty magánlevéltár, 17. doboz, „1943–45” feliratú boríték. Briglevics Károly, Zala vármegye volt főispán-kormánybiztosának levele Erdős Márkus „teljhatalmú politikai megbízottnak”. Zalaegerszeg, 1919. május 15. Gépelt másolat. (Mindszenty emlékirataiban május 15-ét említi a zalaegerszegi visszatérés dátumának, de más források alapján a május 19-ét tekintjük helyesnek.)

⁷⁵ SzEL AC 2561/1919. Tóth József püspöki helynök feljegyzése a székeskáptalannak, 1919. május 17.

⁷⁶ GÉFIN 1929, 471–472.; FEISZT 1992, 18.

⁷⁷ SzEL AC 2650/1919. Pehm József főgimnáziumi hittanár levele Tóth József püspöki helynökhöz. Csehimindszent, 1919. május 21.

kihúzott nyelvnek az orra szögelésére. Benézett börtönömbé Szamuely, aki kézlegyintéssel intézett el húsz-harminc magyart. Láttam Korvin-Klein Ottót, a púpos gnómot, aki éjjel a Lánchídon lövette agyon és a Dunába szórta áldozatait.”⁷⁸ Nagyon kétséges, hogy valóban mondta-e mindezt, illetve személyes élményként mondott-e akár csak hasonlót is Pehm József. Ilyen tapasztalatai ugyanis nem voltak, őt nem vitték Budapestre, Zalaegerszegen pedig nem volt áldozata a vörös terrornak (a vármegyében – Váry Albert főügyész adatai szerint – nyolcan haltak meg). Ilyesmiről Mindszenty maga soha nem is írt, az életrajzíró hatásvadász mondatai inkább Tormay Cécile *Bujdosó könyvére* hajaznak. Tapasztalatai a köztársasági „felfordulással”, csupán amik igazolhatóan megtörténtek Pehm Józseffel, azok is bőven elegendőek ahhoz, hogy kitörölhetetlenül belévessék az ellen-szenvet a szociáldemokráciával és a kommunizmussal szemben. Őt magát pedig az internálás hitelesítette, mint ellenforradalmár papot. Esete nem volt egyedí, az egyházmegyében rajta kívül más papokat is meghurcoltak. Kincs István községi apátplébánost – Pehm-hez hasonlóan – vizsgálat és ítélet nélkül tartották fogva, míg Heisz Mátyás lékai esperesplébánost és Tüll Géza felsőszőlőki plébánost izgatásért elítélték. Rogács Ferenc irodaigazgató, Nagy László nagycsákányi, Könczöl Antal pörkölényi és Németh György nádasi plébános az elfogatási parancs elől külföldre szöktek. Fuchs Ferenc szombathelyi hitoktatót egy év felfüggesztett fogságra ítélték, Fára József vármegyei főlevéltárost pedig azon kijelentése miatt, hogy „lesz ez még másképp is”, felfüggesztették állásából.⁷⁹

Pehm József és Mikes János püspök forradalmak alatti közös sorsáról egy nem igazolható, legendás történet is közszájon forgott. Eszerint mikor Pehm hírt vette, hogy püspökét letartóztatták, összetoborzott néhány megbízható legényt, és megtámadta velük a püspököt szállító vonatot.⁸⁰ A valódi történetben tényleg szerepel a letartóztatott püspök és őt szállító vonat is, de nem kellett kiszabadítani, mert már épp szökésben volt... Mikest 1919. február 27-én előbb

Celldömölkre, majd onnan március 30-án a budapesti Gyűjtőfogházba szállították. A rossz körülmények miatt megbetegedett, ezért orvosi kezelésre a Park Szanatóriumba küldték. Június 24-én itt érte a vörös Budapest elleni „egyéjszakás” puccskíséret híre. A lázadó tiszteket és kadétoakat letartóztatták, s az utca népe még a szimpatizánsoknak is a legszigorúbb ítéletet jósolta. Mikes püspöknek egy jóakarója meg-súgta, hogy az elsők között szerepel a kivégzendők listáján. S bár a hír valótlan volt, a püspök július 30-án este, gondos előkészület után, álbajuszban, álrühában megszökött. Egy gyapjút szállító vonattal Ausztriába utazott volna, ám menet közben megérkezett a tanácskormány bukásának híre, ezért a vonatról még Magyarország területén leszállt.⁸¹

Ha a kaland nem is történt meg, Pehm hittanár kétségkívül tanúbizonyságát adta Mikes iránti hűségének, a dinasztia iránti elkötelezettségének és feltétlen megbízhatóságának. Az elszenvedett fogság és meghurcoltatás közeli közös élménye mindennél erősebb kapocsnak bizonyult. Pehm alighogy visszatért Zalaegerszegré, püspöke megbízásából máris bekapcsolódott a városi képviselő-testület munkájába. Az augusztus 26-ai rendkívüli közgyűlés – miután már a harmadik kormányalakításra került sor a tanácskormány bukása óta – Thassy Gábor főorvos indítványára és Pehm hittanár támogató hozzászólására táviratot intézett az antant négy missziójához, hogy Zala vármegye közönsége csak keresztény és nemzeti kormányt hajlandó elismerni.⁸² Amikor a helyi egyházközség küldöttsége augusztus 29-én köszöntötte a fogságából visszatért megyéspüspököt, az öröm szavai mellett tolmácsolták a képviselő-testület kérését: a nyugdíjba menő Legáth Kálmán apátplébános helyére – egyelőre helyettes plébános minőségben – az ekkor még csak 27 éves Pehm József hittanárt nevezze ki.⁸³ A püspök könnyű szívvel hajlott a kérés teljesítésére.

Az akkor még csak 67 éves Legáth Kálmán zalaegerszegi apátplébános nyugalmazása nem előzmény nélküli, az apát durvaságára már többször panaszkod-

⁷⁸ MARÓTHY-MEIZLER 1958, 86–87.

⁷⁹ SzEL AC 4138/1919. Egyházüldözés leírása. Mikes püspök összefoglalása.

⁸⁰ MARÓTHY-MEIZLER 1958, 86.; Kovrig Béla kolozsvári egyetemi tanár hitelesnek tekintette a történetet, szerinte Mindszenty egyenesen ennek köszönhette gyors karrierjét. ABTL 3.2.4. K-384/2. „Bihari.” 15. *A primás* című kézírásos feljegyzés, 1946. szeptember 24. (A jelentés legépelt szövege – írója kilétének felfedése nélkül – megtalálható a Mindszentyről gyűjtött személyi dossziékban is: ABTL 3.1.8. Sz-222/3. 41–42. A szöveg végén kézzel írt megjegyzés: „Kissé idealizálja.”) – A két életút összevetésére lásd BAKÓ [SOÓS] 2007, 41–54.

⁸¹ VARGA 1921; BAKÓ 2007. (A Mikes püspök sorsára vonatkozó adatokat Mindszenty emlékiratai tévesen tartalmazzák. Eszerint ugyanis Mikest nem vitték fel a fővárosba, hanem „még idejében sikerült átvinni egy erdei lakba, ahol szerencsésen átvészelte a nehéz időket”. MINDSZENTY 1989, 23.)

⁸² „Rendkívüli közgyűlés a városházán.” *Zalamegyei Újság*, 1919. augusztus 28. II. évf. 22. sz. Címoldal. SzEL Mikes János püspök iratai III.1.j. 22. doboz.

⁸³ „A szombathelyi megyés püspök üdvözlése.” *Zalamegyei Újság*, 1919. augusztus 31. II. évf. 23. sz. 2. old. SzEL Mikes János püspök iratai III.1.j. 22. doboz.

tak a hívek.⁸⁴ Ő viszont káplánjai tűrhetetlen – vele szemben udvariatlan, gögös – magatartását tette szóvá.⁸⁵ Az esperességről betegsége hivatkozva 1919 májusában valóban lemondott, de azt a helynök a püspök internáltsága alatt még nem fogadta el.⁸⁶ A nyár folyamán ismételten jelezte nyugdíjba vonulási szándékát, amit azonban pár nap múlva visszavont; maradási szándékáról külön levelet írt a püspöknek.⁸⁷ Ezt figyelmen kívül hagyva a székhelyére visszatért Mikes püspök gyorsan felállította nemcsak az esperesi, hanem a plébánosi székéből is. Pehm elődje nehezen törődött bele a püspök váratlan döntésébe, a hirtelen nyugdíjazás neki „nagy erkölcsi és anyagi károkat okozott”, ezért kérte meghallgatását. Úgy hitte, rosszindulatú rágalmozás áldozata, kommunbarát hírbe keverték a püspök előtt, aki azonban állítása szerint erről mit sem hallott, ami, valljuk be, nehezen hihető. Mikes püspök Legáth-hoz írt válasza már-már gúnyos: az „elfáradt lelkipásztor” fejére saját indokait olvasta: testi gyengeségét és a zavaros idők kihívásait. Szóbeli magyarázkodásra nem adott lehetőséget, az apátot nem fogadta, ráadásul a válaszlevelét megalázóan az utód, Pehm József adta át október 7-én a megbánódott Legáth Kálmánnak.⁸⁸

Mikes nem tartott attól, hogy a fiatalságból fakadó tapasztalatlanság alkalmatlanná tenné Pehmet a plébánosi feladatra. (Annak idején ő is csupán 25 évesen került a gyergyóalfalui plébánia élére.) Ha később, a nem kevés konfliktus hallatán fel is ötlött benne, hogy túl korán adott hatalmat Pehmnek, ezt soha nem érzékeltette. Amíg csak hivatalában maradt, sőt még azután is, papja rendíthetetlen pártfogójának bizonyult. Ám amikor 1919. október 1-jével Pehm Józsefet bízta meg a nagy lélekszámú zalaegerszegi plébánia vezetésével, nyilván nem is sejtette, hogy milyen rendkívüli papi karriert indított el.

Isten házmesterétől a zalaegerszegi „püspökig”

Pehm József hatalmas igyekezettel és lendülettel látott hozzá új feladatához. Leplezte, de még éveken

át bizonytalan volt képességeiben, miközben emésztette a megfelelni vágyás Mikes püspök bizalmára. Barátjának, Géfin Gyulának vallotta be, hogy „*engem igen megtiszteltek, én Istentől, emberektől ezt nem érdemlem; előkelő végzettségű, híres eszű emberek vannak kisebb polcon. Úgy érzem, hogy ha a munkában megszakadok, akkor se leszek érdemes a munkakörömrre. És a nem jók közt annyi jó és heroikus hívem van. Ezek egy szentet érdemelnének lelkipásztoruknak. Hogy kurzustársaim közül értelmileg kiemelkedem, ugyan nem sokat mond. Hét között is lehet abszolút nulla érték, és lehet egy gyenge valaki érték. Lelkiekben jobbak voltak ők.*”⁸⁹ Belső vívódásából a külvilág semmit vagy alig valamit érzékelt, a hívek egy határozott, céltudatos fiatal papot láttak maguk előtt. Pehm az első pillanattól úgy viselkedett, ahogy helyesnek gondolta, miként kell tennie egy kiválasztott testület, a papi rend tagjaként. Abban nőtt fel, hogy a papnak megkülönböztetett figyelem és tisztelet jár, a faluban ő a „Tekintély”, aki a szentelés erejénél fogva az egyház Istentől kapott hivatásának szolgálatában áll, Krisztus tanúságának hordozója, az üdvözülés közvetítője. Feladata az embereket Isten ismeretére tanítani és Isten parancsolata szerinti életre nevelni. A közéleti kérdésekbe – ahogy a gazdasági és kulturális élet kérdéseibe, a társadalmi problémákba – annyiban van beleszólása, hogy hirdeti: melyek az Isten parancsolatainak megfelelő legfőbb irányvonalak az egyéni lelkiismeret számára. Pehm e téren messze tovább terjeszkedett, amikor meg akarta valósítani mindazt, amit a város felzárkóztatása és hitéletének fejlesztése érdekében célként kitűzött.

Az új plébános példásan ellátta a szokványos papi teendőket. Minden előírt esetben a felettes hatósághoz fordult, és jelentett, engedélyt kért vagy csupán bejelentette intézkedését. Hogy milyen konkrét ügyekkel volt dolga? A zalaegerszegi községi közös temető megáldásához kért és kapott meghatalmazást – hiszen a hantok alatt nyugvó keresztények többsége katolikus.⁹⁰ Egyházi tanácsadóként jegyezte azt a kérvényt, amelyben a Szociális Missziótársulat

⁸⁴ A Hölgykongregáció egyik tagja azt írta Mikes püspöknek, hogy az apátplébános nemcsak durván beszélt vele, de nyilvánosan megszegényítette, amikor áldozás nélkül hagyta, csak azért, mert elkésve térdepelt le. A káplán a panasz jogosságát megerősítette: „Hasonló botrányos esetek nem ritkák.” SzEL AC 1926/1919. Pesthy Margit levele Mikes püspökhöz. Zalaegerszeg, 1919. március 14. Autográf.

⁸⁵ SzEL AC 2343/1919. Legáth Kálmán levele Tóth József püspöki helynökhöz. Zalaegerszeg, 1919. április 25. Autográf.

⁸⁶ SzEL AC 2445/1919. Legáth Kálmán levele Tóth József püspöki helynökhöz. Zalaegerszeg, 1919. május 5. Autográf.

⁸⁷ SzEL AC 2927/1919. Legáth Kálmán nyugdíjazási kérelme, 1919. június 24., uo. 2988/1919., a nyugdíjazási kérelem visszavonása, 1919. július 7. (E két dokumentumról csak az iktatókönyvben olvashatunk, maguk az iratok nincsenek meg.); SzEL Mikes János püspök iratai, 11. doboz, Missilis 1919. Legáth Kálmán levele Mikes püspökhöz. Szombathely, 1919. augusztus 11.

⁸⁸ SzEL AC 3965/1919. Mikes János püspök levele Legáth Kálmánhoz. Szombathely, 1919. október 1. Az átadásra vonatkozó mondat az irat rectóján kézírásal.

⁸⁹ SzEL Géfin Gyula hagyatéka. Levelezések, VIII. Pehm József levele Géfin Gyulához. Zalaegerszeg, 1924. január 13. Szövegét közli DOBRI 1995. 276–277.

⁹⁰ SzEL 2581/1920. Pehm József helyettes plébános levele Mikes János püspökhöz. Zalaegerszeg, 1920. április 21.

Zalaegerszeg polgármesterének támogatását kérte ahhoz, hogy tűzessék kereszt az Országházra, ezzel hangsúlyozva Magyarország keresztény jellegét, „tisztán keresztény”, azaz nem zsidó szellemben való kormányzását.⁹¹ Kérvényt írt, ha egy házasságkötés kánonjogi akadályait kellett tisztázni (például egy folyton vándorló cirkuszi artistapár esetében). Nem volt rest tollat ragadni akkor sem, ha munkatársai életfeltételein akart javítani. „Általában a hitoktatók, káplánok helyzete immár tarthatatlan” – írta 1920-ban. „Fizetésük mellett ruházatuk, ami már a papi osztályra lealázó. Szülők meg nem tartoznak gondoskodni egy fölszentelt papról.”⁹² Konkrétan Horváth István hitoktató nyomorúságát ecsetelte, megemlítve, hogy 392 korona a fizetése, ugyanakkor csak koszt pénzre 900 koronát kell fizetnie, mit még mosatás, lakbér és világítás tetéz. Máskor kántorának 1 öl fát és gabonajárandóságának felemelését kérte (a püspök csak az előbbi tudta teljesíteni).⁹³

Plébánosként mindent gondosan át- és újraszámolt. Ha az egyházi adóból befolyt templompénzből kívánt bármit megvalósítani, engedélyt kellett kérnie a püspöktől, olyan bagatell ügyben is, mint az ostyavásárlás költsége. (A még hivatkozott 1829-es canonica visitatio szerint ugyanis a javadalmast, azaz a plébánost terhelik az ostyák beszerzésének költségei. Pehm mégis azt kérvényezte, hogy csak a miseostyákat kelljen fedeznie, az áldoztatási ostyákat a templompénztárból fizethesse.) Kérését a szükségletek megsokszorozódásával indokolta. 1829-ben három, 1896-ban négy, 1920-ban hét pap misézett. Amíg száz évvel korábban csak évi ezer, addig most 35-40 ezer ostyára volt szükség. Méltányosságot kért, hiszen az ostya-előállítási kötelezettség eredeti mértékének eleget tesz, ha csak a szentmiseáldozathoz szükséges ostyaköltséget állja.⁹⁴

Pehm igyekezett minden lehetőséget megragadni a bevételszerzésre. A plébániakert bozóttal benőtt területét bérbe adta fényképész-műterem kialakítására.⁹⁵ Évről évre emelkedő nagyságrendben kötött földbérleti vagy ingatlanhasznosítási szerződéseket. Egyébként is jó érzelme lehetett a pénzhez: a Zalaegerszegi Hitelszövetkezet, amelynek felügyelőbizott-

ságába 1918–19-ben már bekerült, 1920. július 4-én az igazgatóság tagjává, az igazgatóság pedig elnökévé választotta. A megtszítettetés elfogadásához nem a legsürgősebben, csak november 11-én kért püspökétől engedélyt, mondván, addig csak átmenetileg vállalta a posztot.⁹⁶

A sok bérleti szerződés között olyan is akadt, amelyik balul sült el. Nyilván személyes sérelem is munkált akkor, amikor 1921 őszén Pehm József plébános Kovács László zalaegerszegi téglagyáros zsarolás vétésével feljelentette. Történt ugyanis, hogy Kovács úr a plébánostól bérelt 318 négyszögölnyi szántóföldön szőlőiskolát telepített. Ám Pehm váratlanul felszólította, hogy a szőlőoltványokat egy héten belül szedje ki, és a haszonbérbe adott földet október 1-jével adja vissza. Mivel az oltványok még nem gyökeresedtek meg, a bérlő a szerződés hatheti meghosszabítását kérte, amibe Pehm plébános hétezer korona megfizetése ellenében egyezett csak bele. A bérlő kényszerhelyzetbe került, az oltványok idő előtti kiszántása 70-80 ezer korona kárral járt volna, ezért kifizette a kért összeget. Erről a plébános sajátkezűleg írt elismervényt adott: az összeget „jótékony célra” átvette. Ez az összeg horribilis bérleti díjnak számított, egy évre átszámítva 30 ezer 272 koronát tett volna ki, ami vételárnak is megbotránkoztatón sok lett volna. Végül a bérlő a magánjogi paragrafusokba és a „jó erkölcsbe ütköző” eljárás miatt az 1878. évi V. tc. 350. §-ába ütköző zsarolás vétésére hivatkozva nyújtott be vádiratot. A hivatkozott paragrafus szerint három évig terjedő fogházzal büntethető az, aki jogtalan vagyonszerzés miatt valakit erőszakkal vagy fenyegetéssel érdekével ellentétes cselekedetre rávesz. Mivel azonban Pehm a hétezer koronát az új zalaegerszegi templom céljaira fordította, így a kir. törvényszék vádтанácsa elutasította a panaszos kérelmét.⁹⁷ A téglagyáros nem hagyta ennyiben, még évekig küzdött vélt igazáért – hiába. Pedig hajdani bérelt földje felszántatlanul és művelés nélkül maradt, tehát valóban semmi nem indokolta a bérleti szerződés sürgős felmondását.

Pehm József 1920. január 15-től püspöki biztosi minőségben kézbe vette az iskolai hitoktatók felügyeletét is.⁹⁸ Ő maga heti hat órában tanított hittant a

⁹¹ MNL ZML V. 1607. b. Zalaegerszeg város polgármesterének iratai, 66/1919. Levél Czobor Mátyás polgármesterhez, Zalaegerszeg, 1919. november 18. Eredeti, aláírt. (Pehm József mellett három csecsemő- és nővédelmi aktivista írta alá a kérvényt.)

⁹² SzEL 6388/1920. Pehm József levele a Püspöki Hivatalhoz. Zalaegerszeg, 1920. november 11.

⁹³ SzEL Mikes János püspök iratai, 11. doboz, Missilis 1920. Pehm József levele Mikes Jánoshoz. Zalaegerszeg, 1920. július 6.

⁹⁴ SzEL 4197/1920. Pehm József helyettes plébános levele Mikes János püspökhöz. Zalaegerszeg, 1920. augusztus 3.

⁹⁵ SzEL 664/1921. Pehm József helyettes plébános levele Mikes János püspökhöz. Zalaegerszeg, 1921. január 17.

⁹⁶ SzEL 5896/1920. Pehm József plébános helyettes levele Mikes János püspökhöz. Zalaegerszeg, 1920. november 11.

⁹⁷ ÁBTL 3.1.9. V–700/40. 8. fol. skk. B.2597/10/1921. sz. végzés. Zalaegerszeg, 1922. május 27. Ugyanitt a 36. folióig az eljárás összes dokumentuma.

⁹⁸ SzEL AC 161/1920.

felsőkereskedelmi iskolában, mellette további két hittanár és három káplán oktatott. Mindannyian túlerheltek voltak, kivált a káplánok, akik a hitoktatás mellett gyóntattak, beteget látogattak, temettek és kereszteltek. „Újabb hitoktató esetén elláthatom az internáltakat, leszállítom a hitoktatók óráját, egyik káplánt felmentem a hitoktatás alól, magam jobban itt hagyhatom a várost a kerületi iskolák kedvéért” – indokolta kérvényét a harmadik hitoktatói álláshely létesítéséért.⁹⁹ A püspök nem is vitatta a kérés megalapozottságát, de csak a paphiány mérséklődése esetén ígérte azt teljesíteni.

A plébánosi kinevezéshez le kellett tennie bizonyos vizsgákat. Pehm az 1917-ben megszerzett hittanári képesítésen felül 1920-ban egyházjogból vizsgázott. Ugyanekkor ún. zsinati vizsgálaton is át kellett jutnia. Dogmatikából felmentést kapott, de erkölcsstanból és lelkipásztorkodás-tanból nem.¹⁰⁰ Az eredményes vizsgák után az egyházközség képviselő-testülete 1920. október 3-án kérvényezte Mikes püspöktől, hogy a feddhetetlen papi erényeket tanúsító, az egyházközség ügyeinek rendbetételén lankadatlanul buzgólkodó Pehm Józsefet véglegesítse a plébánia élén, mert „hazafias magatartásával, rajongó fajszeretetével, hasznos társadalmi tevékenységével” méltóvá vált erre a posztra.¹⁰¹ A püspök 1921 húsvétjára tett eleget a kérvénynek.

A jó pásztor

Amikor megjelent a szószéken, kissé púpos, vállát leejtő alakja átalakult: tekintély és erő, egyszerűség és alázat egyszerre áradt belőle – akkor is, ha nem ünnepi alkalomról volt szó. Férfias határozottsága végig figyelmet parancsolt. Nagy, átható tekintetű szemével szinte a vesékbe látott. Volt, akiben ez ellenszenvet vagy félelmet keltett: „Papjaival sokszor beszélgettünk arról, hogy arca egyáltalán nem »papos« arc, inkább a palánk mellett leselkedő, és mindig ugrásra kész kutyafej.”¹⁰² Nem volt különösebb vagy hatásvadász a hangjátéka. Gesztusokkal is ritkán hangsúlyozott. Lassú, kimért, érthető, szünetekkel tagolt mondatokban hirdette az Igét. Soha nem törekedett arra, hogy mondanivalóját rövidre fogja. Zamos, magyaros stílussal, frappáns példákkal, hasonlatokkal tette

hatásossá beszédeit. Szentbeszédei általában érdekesítőek voltak, tudta, hogy a frázis megöli a mondanivalót. Ahogy középiskolai hittanárként, most papként is időnként dörgedelmes beszédeket tartott az alkohol vagy a mozi ártalmas voltáról, a feslettségről, a különböző életszabályokról, vagy épp egészségvédelmi intézkedésekről. Mivel a keresztény erkölcs szabályai meghatározták a mindennapi életet, minden olyan dologról beszélnie kellett, ami nemcsak foglalkoztatta az embereket, de lelküknek, evilági érdekeiknek, egyéni és közösségi életüknek javára és hasznára válhatott. Hitszónokként hatalmas rutint szerzett, primásként protestáns vidékeken is tömegeket vonz majd megjelenése. Nemigen engedett senkit igazán közel magához, nem bizalmaskodott senkivel, barátja nem volt, de a néppel kapcsolatot tudott teremteni.

Híveivel szembeni szigorúságára jellemző, hogy misekezdést követően bezáratta a főkaput. A templomban megkövetelte a hagyományos ülésrendet: a férfiakat az oltártól a jobboldali, a nőket a baloldali padosra utasította, legelől a gyermekek és ifjak. Ha ezt megszegették, személyesen ment oda és kérte a helycserét. Erélyessége miatt bőven volt konfliktusa a hívekkel. Történt egyszer, hogy egy meggyónt és feloldozott asszony szerette volna magához venni az Oltáriszentséget, ám – ahogy azt a püspöki szentszéknek elpanaszolta – „Pehm plébános úr nem részesített az áldozásban, a velem együtt térdeplőket mind megáldoztatta, engem azonban kihagyván a többiek szeme láttára előttem elvonult s a ciboriumban lakó Úr Jézust a szentségházba elhelyezvén elzárta”. Amikor a következő misén ismét az Oltáriszentséghez akart járulni, hasonló megaláztatásban részesült.¹⁰³ Megindult a szentszéki vizsgálat, Pehm is részletesen kifejtette a véleményét. Jelentése szerint a feljelentő méltatlan a gyakori áldozásra: „*A Schnatterné teljesen idegen férfiak közt láttam egy ízben minden hozzátartozó nélkül hétköznapon este pityizálni. Haragosa a fél város, pöröl; a templomért és a folytonos kószálásért elhagyja a férjét, 2 gyermekét, akiknek mindegyike haszontalan. A hívek kacagnak a vallásosságán, ami félig-meddig sport és hisztéria. Deciző, söntéstöltelék napi áldozó nekem nem kell*” – jelentette ki ellentmondást nem tűrően. Indoklását a

⁹⁹ SzEL AC 4855/1921. Pehm József esperesplébános levele Mikes János püspökhöz. 1921. október 21.

¹⁰⁰ SzEL 2350/1920; 4864/1920; 4984/1920.

¹⁰¹ SzEL 5201/1920. A zalaegerszegi róm. kath. hitközség 1920. október 3-ai képviselő-testületi ülésének jegyzőkönyve, és a testület kérvénye Mikes püspökhöz.

¹⁰² ÁBTL 3.1.9. V-700/3. 298. fol. Beresztóczy Miklós kézzel írt vallomása, d. n.

¹⁰³ SzEL AC 1263/1922. Schnatter Antalné bejelentése a püspöki szentszékhez. Keltezés nélkül.

zalaegerszegi hívek körében szerzett tapasztalataival támasztotta alá: „1917-ben egy napi áldozó kislány ma veszi a papja kezéből az Úr testét, rá közzéteszi a pap szerelmes leveleit a Népszavában. Nemrég napi áldozó apáca csúnya botrányok közt kilép, felmondva az engedelmességet eljegyzik egymást egy internált orosz piktorral; forrong a város, de az apáca napi áldozó marad, utána egész nap csókolóznak a fogolytábor nyílt színén. Betegségem után visszajöve betiltottam a napi áldozást. Volt egy napi áldozó kislány, jó, buzgó, de egyszer csak elmarad, egy óra rá hozzák a gyereket keresztelni. Találtam 1 vadházast, 2 ok nélkül elváltat stb. Ilyen társaságba betérdegni nem kíváncsított akárhány hívatott. A hitbuzgalom kompromittálása ez. Én elhatároztam, hogy seprűt fogok...”¹⁰⁴ Pehm a rendteremtést azon az asszonyon kezdte, akinek életvitelét kirívóan léhának tekintette. A gyakori áldozók tisztogatását azonban a megyéspüspök nemhogy helyeselte, de kimondottan rosszallással fogadta, mert nem felel meg a lelki gyakorlat szabályainak, ellentétes az egyházi törvénykönyv elveivel, ráadásul X. Pius pápának e tárgyra vonatkozó rendeletei sem engedik meg ezt az eljárást. (X. Pius ugyanis 1905. december 20-án kelt dekrétumában éppenséggel a napi szentáldozásra bátorított, miközben természetesen megfelelő lelkületet kívánt meg az áldozóktól.) Pehm hiába volt Mikes kedvence, a konkrét esetet a püspök úgy ítélte meg, hogy plébánosa „mindent összevetve helytelenül járt el”. A megbírált asszonyt figyelmeztetnie kellett volna hibáira és családjai kötelességére, „az ellene felhozott vád nem meríti ki a nyilvános bűnös fogalmát, és a »söntéstöltelék« jelzót”. Buzgó, de tapasztalatlan papját körültekintésre, szeretetre, türelemre intette, mert „amidőn a konkolyt irtják, nagyon könnyen kirostáljuk a búzát is. S amidőn egy visszaélést erőlyesen megszüntetünk, türelmetlen buzgósággal esetleg nagyobb bajt idézhetünk elő”.¹⁰⁵ Az atyai figyelmeztetés ellenére később is előfordult, hogy Pehm kíméletlenséggel kezelt ügyeket.

A püspökhöz írt Pehm-levélben megemlített betegség a túlfeszített munkavégzők, a gyermekkorban korán önállóságra kényszerült embereknél gyakori, a pajzsmirigy túlműködésével járó gyógyíthatatlan Basedow-kór volt. Ennek következtében idegrend-

szérének tūrési küszöbe alacsonyabb lett, de roppant nagy önfegyelemmel kordában tartotta kiobbanni kíváncsózó indulatait. Állandó belső feszültségtől izzott, szinte mindig elégedetlenség és türelmetlenség látszott rajta. Talán ezért is vélték hūvös, gógös és fölényes embernek.

Távolságtartó személyisége ellenére nagyfokú megértéssel közeledett a szegények problémáihoz. Úgy véljük, amikor Zalaegerszeg plébánosa a szegényekkel foglalkozott, a katolikus pap alapvető kötelességét tartotta szem előtt: a krisztusi örömhírt kell továbbadnia minden lehetséges eszközzel. Pehmnek nem lehetett nehéz azonosulni a szegényekkel – ő maga is mélyről jött, a nélkülözök iránti elkötelezettsége származásából is fakadt. Egyik első közéleti szereplése az volt, amikor 1919 őszén csatlakozott a zalaegerszegi polgármester drámai felhívásához: a nyomor és a közelgő tél halálos fenyegetése ellen képviselőtársai körében segélyakciót kezdeményezett. Pehm javaslatára a gyűjtésbe bevonták a vidék lakosságát is, elsősorban a jómódú földbirtokosokat és a falvak értelmiségét jelentő lelkészeket, tanítókat, jegyzőket.¹⁰⁶ Amikor 1921-ben a városi képviselő-testület egy járványkórház felállítására érdekében a szegényház áthelyezését tervezte, Pehm a javaslat ellen foglalt állást, mivel abban a felszámolás veszélyét látta. Hozzászólásában többek között kiemelte: a menhely révén „legalább tūrhető helyzetet nyújt a város a gyámoltalan szegényeknek. Megszüntetése visszafejlődést jelentene, mert ez a városnak egyetlen szociális létesítménye, mely a proletárdiktatúra idején létesült, az a vád érhetné a várost, hogy egyetlen jótékony intézményét a polgári társadalom lerombolja.”¹⁰⁷

Pehm még hittanársága idején kezdte kiépíteni a sokgyermekes parasztcsaládok tehetséges fiainak továbbtanulási támogatását. Évente 25 diáknak biztosított szállást a városban jóvaló iparosoknál és özvegyasszonyoknál, a lakbérrel őket is támogatva. Plébánosként számtalan jómódú családot kért meg arra, hogy hetente egy-két napig lássák el kosztal a rászorulókat. Jótékonyági hálózata idővel túllépett az alamizsnálkodáson: szinte a szeretet megkerülhetetlen adójává tette, s egyaránt ellenőrizte a „napokat adó” családokat és a „napokat evő” diákokat. A diákok rendszeresen megjelentek nála, ő meg távol lévő apjuk

¹⁰⁴ SzEL AC 1263/1922. Pehm József jelentése Mikes János megyéspüspöknek. Zalaegerszeg, 1921. augusztus 19. Manuscript.

¹⁰⁵ SzEL AC 1263/1922. Mikes János megyéspüspök levele Pehm József esperesplébánoshoz. Szombathely, 1921.

¹⁰⁶ MNL ZML V. 1606. Zalaegerszeg város képviselő-testületének jegyzőkönyvei, XVI. kötet, 1919. 32–36. fol. Az 1919. november 8-ai rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve; PAKSY 2011, 44–45.

¹⁰⁷ MNL ZML V. 1606. Zalaegerszeg város képviselő-testületének jegyzőkönyvei, XVIII. kötet, 1921. 64. fol. Az 1921. március 31-ére összehívott, április 1-jén folytatott rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve.

helyett nevelte a fiúkat. Ritkán dicsért, inkább feddést osztott. A diákok jótevőjüként tisztelték Pehm Józsefet, de félték szigorát. Az a hír is járta róla, hogy karácsonyonként, szerény böjti vacsorája után, komoly összeggel a zsebében járta végig a szegény, többgyermekes családokat. A városi ONCSA-házak építéséhez kamatmentes kölcsönrel járult hozzá.¹⁰⁸ Zalaegerszeg összes szociális problémáját természetesen képtelen volt megoldani, az egyháznak nem is ez az elsődleges feladata, de ő tevőlegesen is sokat tett a lakosság szociális és kulturális helyzetének javításáért, növekvő befolyását gyakran használta fel segítségre.

Miközben a szegények problémáira érzékeny, életvitelében egyszerű és puritán ember volt, nyomasztó szigorúsággal elvárta a papi szentséghez tapadó tekintély tiszteletét. Hitoktatói, káplánjai felültek kerékpárra és motorbiciklire is, ő maga azonban nem. „Egyszer azonban nem jött érte időre a parádés hintó, és kénytelen volt, hogy el ne késsen, felülni Rohn Ernő oldalkocsis motorkerékpárjába. De csak a városon kívül ült fel és a falu határában szállott le.”¹⁰⁹ Nem tűrte az egyházon viccelődő vagy tiszteletlen megjegyzéseket. A zalaegerszegi városi kórház igazgatóját feljelentette, mert Jézus Krisztust csak úgy emlegette, mint „az a göndörhajú, szőke zsidógyerek”, ám habozás nélkül megbocsátott tolvaj háztartási alkalmazottjának. Készületlen káplánját keményen megbüntette, de a lámpalázás, felsült kisgyermeket vigasztalóan magához ölelte.¹¹⁰ Személyiségében haláláig ott lakozik ez a kettőség: hitéhez, hivatalához és annak minden külsőségéhez a végtelenségig ragaszkodik, mondhatni érzéketlenül kemény, ugyanakkor gyengéd, figyelmes és elnéző, amikor emberi esendőségről volt szó. Jellemét egyszerre uralta az együtt érző, meleg lelkű pap és az erélyes, acélakarátú miles Christi.

Működésével felettese, Mikes János megyéspüspök meg volt elégedve, és már 1921-ben esperes-plébánossá nevezte ki, miáltal megnőtt a felelőssége, de a befolyása is. Majd 1924. március 25-én, Gyümölcslőt Boldogasszony ünnepén megkapta az Antiochiai Szent Margitról nevezett pornói apáti címet. Az apáti avatáson a vármegye és a város

színe-java képviseltette magát, „a főpásztor az iskolásgyermek és a cserkészek sorfala között harangzúgás közepette érkezett négyesfogaton a városba” – tudósított a sajtó.¹¹¹ Pehm József titulusa ettől kezdve 1944-ig – amíg püspöki kinevezése után vissza nem adja a címet a szombathelyi püspöknek¹¹² – „apátplébános”. Az apáti kinevezéssel egy időben a szombathelyi püspök subdelegálta, azaz egyházzogilag továbbadta Pehmnek a pápától kapott saját gyóntatási felhatalmazását azokra az esetekre, amelyek akkor még (és részben ma is) a pápának vagy a püspöknek voltak fenntartva: eretnokség, tiltott könyvek olvasása, párbajozás, szabadkőművesség, engedély nélküli vegyes házasság, gyermekek nem katolikus papnál történő keresztelese, nem katolikus neveltetése miatt járó kiközösítés, abortusz miatti kiközösítés stb.¹¹³ Ezen bűnök alól csak akkor oldozhat fel egy gyóntató, ha arra főpásztori felhatalmazása van, ami lehet egyszeri, alkalmi vagy állandó. Pehm apátplébános állandó gyóntatási felhatalmazása nem volt különös kiváltság, egy bizonyos szolgálati idő után ez inkább csak egy szokásos egyházzogi aktus.

Hivatalának és rangjának Pehm mindig megkövetelte a tiszteletet. Az utcán lefelé nézve, sietősen járt, talpát lúdtalpasok módjára kifelé rakva, és széles karimájú, nap fakította kalapját jobbra, balra emelve viszonzta a köszönéseket. A felületlen szemlélőnek egyfajta patriarchális viszony tükröződött a szertartásos mozdulatban, amellyel jobbát úrnak és parasztnak, férfinak és asszonynak egyaránt csókra nyújtotta, ám ez nem személyének, hanem pásztorgyűrűjének szólt. Megtiszteltetés volt a ministránsának lenni. „Mindig nettül jött misézni – emlékezik vissza egyikőjük –, megkövetelte tőlünk, hogy cipőnk tiszta fényes legyen, összetett kezünkön a körmök tiszták, és hajunk megfésülve. 1-1 fillért adott egy ministrálásáért, amiért cserebogár-csokit, vagy egy bakancsfűző cukrot vehettünk. Nem szerette a családi lármát [...] Balatonban sohasem fürdött, mert elképzelhetetlen volt fürdőruhában, reverenda nélkül.”¹¹⁴

Ha erőskezű, határozott volt hívei felé, még jobban az volt saját portáján, a plébánián, ahol igen szí-

¹⁰⁸ SzEK, ős. XXVIII/alsó II. Emlékezések: Fonyadt Antal rumi plébános visszaemlékezése. Hely és keltezés nélkül.

¹⁰⁹ SzEK, ős. XXVIII/alsó II. Emlékezések: Bucsis Gyula visszaemlékezése, Hannover, k. n. 14. fol.; Dr. Varjas Győző volt püspöki titkár és irodaigazgató visszaemlékezése, k. n.

¹¹⁰ SzEK, ős. XXVIII/alsó II. Emlékezések: dr. Ekler Ferenc ny. ellenőrző főorvos visszaemlékezése. Szombathely, 1991. április 16.

¹¹¹ „Pehm József apáttá avatása”. *Zalavármegye*, III. évf. 37. sz. 1924. március 28. Címoldal; SzEL AC 91/1924. VKM-miniszter levele Mikes János püspökhöz, Budapest, 1924. január 7.

¹¹² VEL AD 3665/1944, ill. SzEL AC 2294/1944.

¹¹³ SzEL AC 319/1924. zalaegerszegi apátplébános állandó gyóntatási felhatalmazást kap. 1924. január 31. (Pehm esperes-plébánost a hivatalos márciusi avatás előtt azért titulálhatták apátnak, mert a VKM-miniszter 1924. január 7-én már tudomásul vette azt. SzEL AC 91/1924.)

¹¹⁴ SzEK, ős. XXVIII/alsó II. Emlékezések: Dr. Varjas Győző volt püspöki titkár és irodaigazgató visszaemlékezése, k. n.

gorú, szinte patriarkális rend uralkodott. Mindenhez a „nagy főnök” engedélye kellett.¹¹⁵ Káplánjai anyagi dotációja igen szerény volt, ellátásuk még annál is visszafogottabb. Ugyanakkor fegyelmet, rendet és kötelességet tanultak. „A pontosságot megkövetelte tőlük minden tekintetben. Azt a káplánt, aki véletlenül a kora reggeli órákban valami oknál fogva megkésett és nem jelent meg pontosan a sekrestyében, hogy gyónatószkéket az ő jelenlétében elfoglalhassa, felrendelte a délelőtti órákban az irodájába és bizony erősen megdorgálta.”¹¹⁶ „Készületlenül nem mehetett fel senki a szószékre. Mert ha nem ő misézett, a többi misékre is betekintett és szinte észrevétlenül ellenőrizte a szentbeszédet. Nagy gondot fordított arra, hogy a szentbeszédnek nívósak legyenek.”¹¹⁷ „A hozzá beosztott káplánok nem szerettek szigorúsága miatt Zalaegerszegen lenni, mert mint mondogatták, nincsen semmi szabadidejük, az apát úr mindig talál valami elfoglaltságot az ő részükre is. [...] amelyik káplán Zalaegerszegen »Zalaegerszeg püspökénél« – ahogyan az egész megyében az emberek maguk között Mindszenty Józsefet hívták – legalább egy évet eltöltött, megyéspüspökük minden esetben komolyabb beosztást adott részükre, mert a Mindszenty-tanítás, a Mindszenty-fegyelem biztosíték volt magasabb fokú iskolánál hittanári vagy üresedésben lévő plébánosi állás betöltésére.”¹¹⁸ Pehm József idejében Zalagerszeg annyit fejlődött, mintha püspöki székhely lett volna.

A közéleti tevékenység kezdetei

A zalaegerszegi plébános a legtöbb állami adót fizető helybéli polgárok egyikeként (1924-ben kilencvenkilencedik volt 1165 aranykorona adóval)¹¹⁹ hivatalból tagja lett mind a városi képviselő-testületnek, mind a vármegyei közgyűlésnek, amely gyakorlatilag a vármegye településeinek felettes hatóságaként működött. Gyorsan ott találjuk a helyi politikai elit legbefolyásosabb személyiségei között, egyike annak a konzervatív csoportnak, amelynek tagjai a forradalmak alatti szerepükkel komoly erkölcsi tőkét vívtak ki maguknak, és egyszerre képviselték a királyság eszméjét és a keresztényszocializmust. Számos előterjesztés, hozzászólás fűződik Pehm József nevéhez, tagja volt különböző bizottságoknak, és többször

szerepelt ünnepi rendezvények szónokaként. Az 1930-as évekre személyes képességei révén a vármegyei közgyűlés egyik legtekintélyesebb tagjává vált.¹²⁰ A városvezetéssel általában jól együttműködött a köz érdekében, ott bábáskodott a városi közmunkák megszervezésénél, máskor ő kapott komoly anyagi segítséget, például ingyen területadománnyal, az orgona javításának vagy a plébánialak tatarozási költségeinek átvállalásával. Amikor úgy vélte, hogy a katolikus érdekek csorbulnak, minden követ képes volt megmozgatni. Vitái legtöbbször anyagi természetűek voltak, s általában a pénzügyi lehetőségek korlátozottságából eredtek.

A vármegyén túlnyúló országos szerepléshez Pehm még fiatal. Egyébként akkoriban a katolikus papok politikai szereplése Magyarországon bevett, Ausztriában és Németországban elfogadott, míg Franciaországban vagy Olaszországban szinte ismeretlen volt. A legtöbb országban állami törvény vagy Szentzéssel kötött konkordátum tiltotta a papság pártpolitikai szerepvállalását. Magyarországon nemcsak hagyományosan a főrendi- vagy felsőházban, hanem az első nemzetgyűlésben is többen a papi hivatás mellett vállaltak képviselőiséget, gondoljunk csak Prohászka Ottokárra, Giesswein Sándorra, Ernst Sándorra, Vass Józsefre, Griger Miklósrá, Reibel Mihályra, Bozsik Pálra, Turchányi Egonra vagy Csík Józsefre. Pehm is természetesnek tekintette, hogy papok hivatásos politikusi szerepet vállaljanak, de ő maga soha nem indult parlamenti képviselőiségért. Már láthattuk az ellenzéki keresztényszociális-kisgazda pártszövetség vármegyei szervezője szerepében 1919-ben. Neki is érdemi szerepe volt abban, hogy Zala vármegye meghatározó politikai irányzata az egész Horthy-korszakban a legitimista katolikus-kereszténypártiság lett.¹²¹ Nem mondhatni, hogy hosszan úszott volna valamelyik politikai párttal, inkább a választási időszakokban állt oda az igazi keresztény, nemzeti értékeket és a legitimizmust szerinte leghitelesebben képviselő párt, vagy még inkább képviselőjelölt mellé. Kétségtelenül a helyi körülmények is befolyásolták a választásokon leadott voksát. 1919–20-ban a Friedrich István elnöklete alatt létrejött, Csernoch János hercegprímás támogatását is élvező Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP)

¹¹⁵ ISPÁNKI 1995, 32.

¹¹⁶ SzEK,ős. XXVIII/alsó II. Emlékezések: Arany Károly volt zalaegerszegi nyomdavezető visszaemlékezése, XLV. old.

¹¹⁷ SzEK,ős. XXVIII/alsó II. Emlékezések: Fonyadt Antal rumi plébános visszaemlékezése. Hely és keltezés nélkül.

¹¹⁸ SzEK,ős. XXVIII/alsó II. Emlékezések: Arany Károly volt zalaegerszegi nyomdavezető visszaemlékezése, XLV. old.

¹¹⁹ „Közszemlén a megyei virilisek névjegyzéke.” *Zalavármegye*, III. évf. 125. sz. 1924. október 6. Címnap.

¹²⁰ PAKSY 2006b, 169–194.; PAKSY 2011, 48.

¹²¹ Az 1920-as, 1922-es, 1926-os és 1931-es választások elemzését lásd PAKSY 2006a, 31–89.

programja állt Pehmhez a legközelebb.¹²² Az 1920. január 25–26-ai nemzetgyűlési választásokon a zalaegerszegi választókerületben fölényesen győzött is a KNEP jelöltje, a legitimista Szemcsányi György földbirtokos. Amikor a KNEP-ből 1920 áprilisában kilépett Friedrich, és újlag létrehozta az ellenzéki Keresztény Nemzeti Pártot, Pehm átigazolt a legitimista programot hirdető politikushoz.

Amikor a katolikus egység időszerű feladatainak megtárgyalására Mikes püspök 1921 végén bizalmas értekezletre hívja, akkor Pehm – Ernszt Sándor prelátusra, a Katolikus Népszövetség vezérigazgatójára hivatkozva – azt javasolta, hogy ne kezdjék el a Katolikus Népszövetség helyi szervezését, mert a téli időszak nem alkalmas rá.¹²³ Ebben nyilván tévedett, hiszen a mezőgazdasági munkák ekkor szünetelnek, és a vidéki ember éppen hogy télen érkezik bármi mással érdemben foglalkozni. A javaslat inkább fékezési kísérletnek és Ernszt véleményének szimpla továbbításának tűnik. A legitimista püspök és köre sietne, mert a nemzetgyűlés mandátuma februárban lejár, közelegnek a választások, Ernszt Sándor viszont nem ultralegitimista és – legalábbis ez sejtethető – inkább Bethlen István embere, tehát neki nem érdeke a sietség. Pehm József az 1922. május–júniusi nemzetgyűlési választásokon is Friedrich zalaegerszegi megválasztása mellett exponálta magát. Olyannyira észrevehetően, hogy ezt a főispán is megemlíttette a belügyminiszterhez írt jelentésében: Böröndy János „az itteni Friedrich-párt elnökének, Pehm József zalaegerszegi esperes-plébánosnak a legmeghittebb bizalmasa. A helybeli hitelszövetkezetben, ahol Pehm József esperes-plébános az elnök, Böröndy János a pénztárnok és a hitelszövetkezet összes tagjait Pehm József Friedrich táborába igyekszik terelni.”¹²⁴

Friedrich István képviselőjelölt 1922. március 25-én tartotta új ellenzéki pártjának, a Keresztény Földműves- és Polgári Párt (a Keresztény Nemzeti Párt utódjának) zalaegerszegi zászlóbontó gyűlését. A program újdonságot nem tartalmazott, az határozott legitimista, de nem újabb puccstól remélte a király visszatértét. Pehm József megnyitó beszédében Friedrich fellépését „a tavasz ébredéséhez” hasonlította, mel-

tatta a jelöltet és bírálta a riválisokat (akik közül az egyik az a Briglevics Károly volt a kisgazdapárti Drózd–Rassay-csoport részéről, aki Pehmet 1919-ben rendőri felügyelet alá helyezte). „*En úgy ismerem a zalai népet, hogy tiszta búzát vet, de a vetés előtt ki kell válogatni a konkolyt [...] Friedrich István fogja a zászlót tartani, ezt a kezet láttuk már 3 évvel ezelőtt is.*”¹²⁵ A kormánypárti sajtó viszont alig győzte ennek a három évnek a másik oldalát is feltárni a helyiek előtt: Friedrich kétszer is cserbenhagyta Károlyt, először a Károlyi-kormányban vállalt államtitkári posztot, másodjára a József főherceg támogatásával elnyert, kérészetű miniszterelnökséggel. Volt is valami a „politikai kalandor” állításban: Friedrich hírbe került Tisza István meggyilkolásakor (1918), a két háború között nemzetgyűlési képviselő, mígnem élete alkonyán a Grösz-perben (1951) tizenöt év börtönre ítélt „összeesküvő” lett. Bár az előzetes jelzések bizakodásra adtak okot, mégsem nyert a zalaegerszegi választókerületben, sőt a másik vidéki kerületben, Hajdúböszörményben is vereséget szenvedett, és csak a párt fővárosi listájáról került be a nemzetgyűlésbe. A zalaegerszegi győztes végül nem Pehm favoritja, hanem a pártonkívüli, de kormánypárti programmal indult, elvi legitimista Farkas Tibor lett.

A legitimizmus politikai ereje már IV. Károly sikertelen visszatérési kísérletei után meggyengült, 1922. április 1-jén bekövetkezett halálával pedig végérvényesen léket kapott. Pehm maga is sokat vívódott, hogyan tovább, hiszen a király halálával a megkoronázottság tényének erkölcsi értéke a múlté lett. „Aggódtam, hogy a *pragmatica sanctio*hoz [való] ragaszkodás a francia royalizmus útvesztőjébe visz bennünket” – írta évekkel később,¹²⁶ utalva a Napóleon utáni évtizedekre, amikor a királyság restaurálása 1830-ban újabb forradalomhoz vezetett. Az elhunyt ex-uralkodó, IV. Károly kiskamasz fiát, Ottó királyfit nehezen lehetett beállítani a nemzet egységét megtestesítő alkotmányos uralkodónak. Megkopott az 1916-os koronázás emléke, amikor aransujtásos fehér magyar selyemruhában, hermelinprémes mentében és kócsagtollas aranykalpagban a fején, kisfiúi bájjal belopta magát a magyar társadalom szívébe.

¹²² A keresztény párt eredete 1895-re nyúlik vissza, amikor a 19. század végi liberális egyházpolitikai törvények elfogadását ellenző, főként katolikus nagybirtokosok és papok gróf Zichy Nándor, a katolikus megújulás élharcosának vezérletével, keresztényszocialista programmal létrehozták a *Katolikus Néppártot*. S mivel idővel a párt egyre inkább konzervatív irányba tolódott, háttérbe szorítva programja szociális oldalát, a századelőn megjelent a keresztényszocialista mozgalom, amelyből kinőtt az *Országos Keresztényszocialista Párt*. A politikai katolicizmus e két ága az évek-évtizedek alatt hol fuzionált, hol szétvált.

¹²³ SzEL AC 5693/1921. Jegyzőkönyv az 1921. december 1-jén tartott papi értekezletről.

¹²⁴ MNL ZML IV. 401. c. Zala vármegye főispánjának elnöki iratai, 44/1922. Kolbenschlag Béla főispán jelentése Klebelsberg Kuno belügyminiszterhez. Zalaegerszeg, 1922. április 2. Közl. PAKSY 2006a, 289–291: 290.

¹²⁵ „Az ellenzék zászlóbontása”. *Zalavármegye*, 1922. március 27. 3. old. I. évf. 5. sz. Rendkívüli kiadás.

¹²⁶ MAL 50. doboz. Mindszenty József: *Egy különös sorsú nemzet*. XII. fejezet, „Allásponantom a Habsburg-kérdésben.” Gépelt kézirat.

Abban, hogy Pehm mégis megmaradt rendíthetetlen legitimistának, egy személyes élmény is közrejátszott. A magyar katolikusok körében akkoriban igen felkaptott zarándokcélponttá vált a lourdes-i Mária-kegyhely, és a közelségében található észak-spanyolországi Limpas, nem utolsósorban azért, mert 1922 és 1929 között a városka közelében, Lequeitióban élt a száműzött Habsburg-család. Pehm apátplébános is elzarándokolt ide 1924-ben, és az akkor 12 éves Habsburg Ottó intelligenciája mély benyomást tett rá, ekkor vált igazán a főherceg hívévé.¹²⁷ Elfogadta, amit gróf Apponyi Albert – de Csernoch János hercegprímás is – képviselt, a koronás király fia is kapocs, még ha nem is olyan erős és nagy, mint a koronázás, és hogy Magyarországnak van törvényes királya, akit csak az adott helyzet akadályoz abban, hogy megkoronáztassék. A jogfolytonosság, a történelmi alkotmány elvét, ami elsősorban a legitim királysághoz való ragaszkodásban jutott kifejezésre, ilyen áthidalásokkal lehetett átmenteni. A korszak legitimistái úgy vélték, hogy ők viszik tovább a

legtisztább és legszebb magyar történelmi hagyományokat, épp ezért meg voltak győződve arról, hogy az idő majd őket igazolja. Apponyi nyomán idővel az is általánosan elfogadottá vált, hogy a legitimista meggyőződés pártfüggetlen, egyetemes nemzeti eszme, következésképp bármelyik pártban lehet képviselni.

Nem mondható törvényszerűnek, hogy aki katolikus (fő)pap, az csak legitimista lehet. Hiszen 1707-ben az ónodi országgyűlésen Telekessy István egri püspök elsőként írta alá a Habsburg-ház trónfosztását. Fraknói Vilmos történész-püspök 1920-ban a nemzetgyűléshez írt nyílt levelében jelentette ki: a Habsburgok történelmi szerepe véget ért és olasz uralkodóházból való királyt ajánlott. Pehm Józsefet azonban a Habsburg-család iránti hűség gyermekkorától elkísérte. Felnőttkori töretlen elköteleződése – sok más felelősen gondolkodó emberhez hasonlóan – már egyfajta szembenállást is jelentett a Horthy-rezsimmel, később pedig a náciizmussal. 1945 után is ő volt és maradt „A Legitimizmus”.

Levéltári források

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára	PIL	Politikatörténelmi és Szakszervezeti Levéltár
AC	Acta Cancellariae	skk.	s a következők
AD	Acta Dioecessana	SzEK	Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár
EPL	Prímási Levéltár, Esztergom	SzEL	Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár
MAL	Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltára	VÉL	Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár
MNL ZML	Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára		

¹²⁷ SzEK, ős. XXVIII/alsó II. Emlékezések: Bucsis Gyula visszaemlékezése, Hannover, k. n. 11. fol. Az 1924. július 14-én kezdődött zarándoklat idejére szabadságot vett ki (SzEL AC 1534/1924); Mindszenty József a népbíróság... 1949, 69–70.

Irodalom

BAKÓ 2007

Bakó Balázs: Az ellenforradalmár püspök. Eljárás gróf Mikes János szombathelyi püspök ellen 1918–19-ben. *Vasi Szemle* 61 (2007) 1. 71–80.

BAKÓ [SOÓS] 2007

Bakó Balázs: *Mindszenty József és gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspök kapcsolata*. In: „Isten szolgája”. Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Budapest, Parlament, 2006. november 4. Szerk.: Soós Viktor Attila. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2007.

BAKÓ 2013

Bakó Balázs: *Mikes János és szombathelyi egyházmegye*. PhD-értekezés, ELTE BTK, 2013.

DOBRI 1995

Dobri Mária: „...szívélyesen üdvözöl barátod és híved...” Pehm (Mindszenty) József és Géfin Gyula barátságáról. *Vasi Szemle* 49 (1995) 2. 273–285.

EDELMAANN 1904

Edelmann Sebő (szerk.): *A Szombathelyi Kir. Katolikus Főgimnázium Értesítője 1903–1904*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Szombathely, 1904.

FEISZT 1992

Feiszt György: Mindszenty a direktórium túsza. *Vasi Honismereti Közlemények* 19 (1992) 1. 17–18.

GÉFIN 1929

Géfin Gyula (szerk.): *A szombathelyi egyházmegye története (1777–1929)*. 2. kötet. A szerkesztő kiadása, Szombathely, 1929.

ISPÁNKI 1995

Ispánki Béla: *Az évszázad pere*. Lámpás Kiadó, Abaliget, 1995.

KÁRPÁTI 1909

Kárpáti Kelemen (szerk.): *A Szombathelyi Kir. Katolikus Főgimnázium Értesítője 1908–1909*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Szombathely, 1909.

KÁRPÁTI 1910

Kárpáti Kelemen (szerk.): *A Szombathelyi Kir. Katolikus Főgimnázium Értesítője 1909–1910*.

Egyházmegyei Könyvnyomda, Szombathely, 1910.

KÁRPÁTI 1911

Kárpáti Kelemen (szerk.): *A Szombathelyi Kir. Katolikus Főgimnázium Értesítője 1910–1911*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Szombathely, 1911.

KERESZTURY 1993

Keresztury Dezső: *Emlékezéseim. Szülőföldeim*. Argumentum, Budapest, 1993.

Kerkai 1995

Kerkai Jenő emlékezete. Kerkai Jenő Intézet, Budapest, 1995.

KLESTENITZ, megjelenés alatt

Klestenitz Tibor: *Római katolikus és görög katolikus társadalmi törekvések a 19–20. század fordulóján Magyarországon*. Megjelenés alatt.

KOVÁCS 2007

Kovács Péter: *Mindszenty József és a Tanácsköztársaság*. In: „Isten szolgája”. Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Budapest, Parlament, 2006. november 4. Szerk.: Soós Viktor Attila. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2007.

KUNTÁR 1992

Kuntár Lajos: Mindszenty József szombathelyi diákévei. *Vasi Honismereti Közlemények* 19 (1992) 1. 7–16.

MARÓTHY-MEIZLER 1958

Maróthy-Meizler Károly: *Az ismeretlen Mindszenty*. Buenos Aires, 1958.

MÉSZÁROS 1995

Mészáros István: Mindszenty és Vas megye. *Vasi Szemle* 49 (1995) 3. 321–335.

MÉSZÁROS 2000

Mészáros István: Mindszenty bíboros és Vas megye. In: „Állok Istenért, Egyházért, Hazáért” Írások Mindszenty bíborosról. METEM, Budapest, 2000. 45–58.

MÉSZÁROS 2002

Mészáros István: *Nem egy, hanem két édesanyakönyv*. In: Mészáros István: *Mindszenty-mozaik. Írások a bíborosról*. Ecclesia, Budapest, 2002. 30–51.

- MINDSZENTY 1989
Mindszenty József: *Emlékirataim*. Szent István Társulat, Budapest, 1989.
- MINDSZENTY (PEHM) 1990
Mindszenty (Pehm) József: *Az édesanya*. Budapest, 1990. Az 1940-ben Zalaegerszegen kiadott 3. bővített kiadás újraszédése
Mindszenty József a népbíróság... 1949
Mindszenty József a népbíróság előtt. Állami Lapkiadó kiadása, Budapest, 1949.
- NAGY 1925
Nagy Károly: *Alsólendvai forradalom*. A szerző kiadása, Zalaegerszeg, 1925.
- PAKSY 2006a
Paksy Zoltán: *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között I. 1918–1931*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006.
- PAKSY 2006b
Paksy Zoltán: *Kisvárosi elit. Zalaegerszeg város virilisei 1873–1939*. In: *Végvárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből*. Szerk. Molnár András. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. 169–194.
- PAKSY 2011
Paksy Zoltán: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete 1919–1939*. Millecentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszeg, 2011.
- PEHM 1940
Pehm József: *Az édesanya*. I. kötet. Zrínyi Nyomdaipari Rt., Zalaegerszeg, 1940. Harmadik, bővített kiadás
- PEHM 1942
Pehm József: *Az édesanya*. II. kötet. Zrínyi Nyomdaipari Rt., Zalaegerszeg, 1942. Harmadik, bővített kiadás
- SZEKERES [1927]
Szekeres Márton: *Egy ujságíró kálváriája*. A szerző kiadása, Budapest, é. n. [1927.]
- TÓTH 1992
Tóth József: *Mindszenty (Pehm) József zalaegerszegi évei*. Zalaegerszeg, 1992. Kézirat
- VARGA 1921
Varga János: *Mikes püspök fogsága*. Martineum, Szombathely 1921.
The name of Cardinal Joseph (in Hungarian:

The Early Career

Joseph Pehm's life path from his student years to his abbot appointment

József Mindszenty), Archbishop of Esztergom has become world famous as a symbol of fighting against communism. His original name was Joseph (in Hungarian: József) Pehm and he wore this name from his christening to August 1942 as well as while he carried out his parish duties. The study examines his early career. The first chapter introduces his years in the secondary grammar school as well as the seminars in clerical studies. It also describes his scope of interest, furthermore his individual activities and shows the ways of his advanced studies. His first and probably the only poem written by the young seminarian is also presented here. Following his consecration in the summer of 1915, he served as a curate in Felsőpaty, at the riverbank of the "Rába", until 1st February 1917. The young curate started working with great enthusiasm. His ambitions for a perfect clerical-spiritual life were fulfilled by dedicated responsibility and strong commitment. His first piece of writing

was published in 1916, titled: "*The mother and the religion, social issues in the light of poetry*", which was later completed and published twice. However, he was appointed unexpectedly as a teacher of religious studies at the Hungarian Royal Secondary Grammar School in Zalaegerszeg, by Earl János Mikes Diocesan, in February 1917.

During the following years he was involved in the local revolutionary fight against the People's Republic, therefore he became a leader of the royalist opposition. As a punishment for his royalist activities he was kept in home custody and the ruling local governors of the People's Republic restricted his personal freedom, as well as they relocated him from Zalaegerszeg from the beginning of March, 1919 till the fall of the Soviet modelled Republic. After the turbulent period of the Hungarian history Earl János Mikes Diocesan, entrusted him with the leadership of the parish in the highly-populated city of Zalaegerszeg, which

momentum launched his prominent priestly career, on 1st October, 1919.

Zalaegerszeg, the Pannon “sleepy, dusty town” was his home for nearly three decades, between 1917 and 1944, which played a significant role in his life, as well as he left an indelible mark on the town. Pehm was actively involved in the town and county public life from the beginning. Since János Mikes, Diocesan was satisfied with his clerical activities, he appointed Pehm to be the parish priest in 1921, increasing not

only his liability, but also his influence. Following this he received the honorary title of abbot at Perno devoted to “Saint Margaret of Antioch”, on 25th March, 1924. The study intends to give a thorough overview of Joseph Pehm’s early career, whose personal character sometimes showed an overzealous attitude, but he continuously tried to enforce the teachings of the Catholic Church.

Translated by Szilvia Szulyovszky